

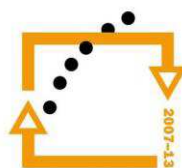

Závěrečná zpráva veřejné zakázky

VÝZKUM NA TÉMA "MULTIKULTURALITA V ZÁJMOVÉM A NEFORMÁLNÍM VZDĚLÁVÁNÍ"

Praha, říjen 2009

Investice do rozvoje vzdělávání

1. Úvod	4
1.1 Předmluva.....	4
1.2 Struktura zprávy	6
2. Teoretické předpoklady	7
2.1 Neformální učení a vzdělávání	7
2.2 Zájmové vzdělávání.....	8
2.3 Multikulturalita.....	8
2.4 Sociální inkluze	9
2.5 Mládež z minoritního prostředí	10
2.6 Romská mládež.....	10
2.7 Sociální vyloučení a sociálně znevýhodňující prostředí	10
2.8 Faktory zapojování dětí a mládeže z minoritního prostředí.....	11
3. Metodologie.....	14
3.1 Studium a analýza dokumentů.....	14
3.2 Polostrukturované rozhovory	14
3.2.1 Organizace.....	15
3.2.2 Mládež.....	17
3.3 Analýza sebraných dat.....	17
4. Faktory [ne]účasti cílové skupiny mládeže v neformálním vzdělávání.....	18
4.1 Děti a mládež z cílových skupin v České republice	18
4.2 Děti a mládež ze sociálně vyloučených romských rodin	21
4.3 Děti a mládež z vietnamského minoritního prostředí	28
4.4 Děti a mládež z čínského minoritního prostředí.....	32
5. Závěry a doporučení.....	36
5.1 Obecné závěry a doporučení	36
5.2 Děti a mládež z romského sociálně vyloučeného prostředí.....	37
5.3 Děti a mládež z vietnamského minoritního prostředí	39
5.4 Děti a mládež z čínského minoritního prostředí.....	40
6. Summary	42

1.1 Předmluva

Neformální vzdělávání, na rozdíl od tzv. vzdělávání informálního, je v současné době pojímáno jako skupinový, institucionalizovaný, plánovaný proces, který se uskutečňuje mimo či nad rámec formálního vzdělávacího kurikula, tj. ve volném, „nepovinném“ či mimoškolním čase.

Z tohoto vymezení se zdá, že je pouhým residuem formálního vzdělávání. Jakkoli lze považovat formální vzdělání za primární a nezbytné, v prostoru Evropské unie je v současné době důraz kladen na rovnocennost jednotlivých složek vzdělávání jakožto prvků vzdělávání celoživotního.¹

Neformální vzdělávání může plnit různé úlohy: od poskytování a rozvíjení těch schopností a dovedností, na které ve škole, tj. v prostředí formálního vzdělávání, není tolik prostoru, přes asistenci při zvládnání nároků školy, až po vytváření inkluzivního prostoru, v němž se setkávají sociální skupiny, které by se jinak příliš nepotkávaly: „*velkou ambicí neformálního vzdělávání je, aby bylo [podobně jako vzdělání formální] přístupno všem, bez ohledu na sociální postavení ve společnosti, na absolvovanou praxi, či dosažené vzdělání v rámci formálního vzdělávacího systému*“.²

Jak se však tato ambice promítá do praxe? Jaké jsou v této oblasti v současné době v České republice bariéry a příležitosti? Jak se liší různé sociální skupiny co do přístupu k neformálnímu vzdělávání? Konkrétní otázkou, které se zabývá tato zpráva, je: existuje, a pokud ano, tak v jaké podobě, v tomto vzdělávacím prostoru „multikulturalita“?

Podobně jako v případě pojmu neformální vzdělávání, také význam pojmu multikulturalita v České republice v posledních letech³ narůstá, a to v různých prostředích, z nichž pouze jedním je vzdělávání: multikulturní výchova je například obsažena jako jedno z průřezových témat v probíhající školské reformě. Základním předpokladem možnosti vzniku a přetrvávání multikulturality přitom je možnost a praxe společného zapojování v těch či oněch prostorech, tj. například chození do školy či na kulturní akce. Z hlediska této zprávy je klíčové, jak a proč je tento základní předpoklad naplňován v oblasti neformálního vzdělávání.

Tato zpráva představuje výsledek veřejné zakázky *Výzkum na téma "Multikulturalita v zájmovém a neformálním vzdělávání"*, která je plánovanou součástí individuálního projektu národního⁴ *Klíče pro život*. Tento projekt, realizovaný *Odborem mládeže MŠMT a Národním institutem dětí a mládeže MŠMT*, je zaměřen na trvalý a udržitelný rozvoj neformálního vzdělávání, tj. oblasti, která ve vztahu ke konceptu celoživotního učení dosud v České republice stála spíše stranou.

Projekt *Klíče pro život* „řeší cílenou systémovou podporu volnočasových aktivit s dětmi a mládeží prostřednictvím rozvíjení a podpory práce s klíčovými kompetencemi žáků, pedagogů a pracovníků [pracujících] s dětmi a mládeží. V [jeho] rámci ... bude vytvořen návrh funkčního systému rozvoje organizací pracujících s dětmi a mládeží ve volném čase, založený na standardizaci organizací, jejich strategickém řízení, systémové a legislativní podpoře, systémovém rozvoji a standardizaci dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků a vytvoření uznatelných vzdělávacích programů pro pedagogické pracovníky a pro pracovníky pracující s dětmi a mládeží v zájmovém a neformálním

¹ Viz například dokument *Usnesení Rady a zástupců vlád členských států zasedajících v Radě o uznávání významu neformálního a informálního učení v oblasti evropské mládeže*.

² www.neformalnivzdelavani.cz.

³ Například ve Spojených státech amerických či Kanadě je nutné toto časové vymezení upravit na „desetiletích“.

⁴ V rámci Operačního programu Vzdělávání pro konkurenceschopnost, dále OP VK.

vzdělávání. K tomu budou pravidelně prováděny výzkumy a analýzy dat, vytvořeny komplexní vzdělávací programy včetně evaluačních nástrojů, vybudovány metodické a servisní sítě v jednotlivých oblastech vzdělávání. Veškeré návrhy aktivit budou pilotně ověřovány v praxi a prostřednictvím vnitřní i vnější evaluace budou poskytovat zpětnou vazbu pro návrhy dalších změn“.⁵

Úkolem projektu *Klíče pro život* je tudíž rozvoj neformálního vzdělávání na takovou úroveň, aby tvořila rovnocenný,⁶ uznávaný komplement vzdělání formálního.⁷ Jeho podpora směřuje k síti organizací, zahrnující *střediska volného času*, kterých je v současné České republice okolo tří set, dále přibližně čtyři tisíce *školních družin*, čtyři sta padesát *školních klubů* či tisíc pět set *nestátních neziskových organizací*, a k jejich zaměstnankyním a zaměstnancům a/nebo dobrovolným pracovnícím a pracovníkům, zejména vedoucím kroužků a oddílů.

Hlavní cílovou skupinou tohoto výzkumu byla a je mládež z minoritního prostředí, zejména ve věkové skupině 12-18 let, studována na příkladu mládeže romské, vietnamské a čínské.⁸ **Hlavním úkolem tohoto šetření bylo identifikovat faktory ovlivňující zapojování a zapojení této mládeže do oblasti neformálního vzdělávání**, tj. faktory, které přispívají či brání naplňování výše zmíněného základního předpokladu.

Prismatem této zprávy je sociální inkluze pojatá jako vytváření takových institucionálních podmínek, které napomáhají možnosti plnohodnotného společenského zapojování všech osob; jako taková je výsledkem i výrazem společenské soudržnosti a ukazatelem kvality života. Následování sociální inkluze je v České republice nedávnou, dosud spíše – zejména v prostoru neformálního vzdělávání – nevyzkoušenou a křehkou záležitostí, která zvyšuje nároky na práci příslušných institucí.

Vytváření institucionálních podmínek by se přitom mělo opírat o specifické potřeby; identifikace faktorů, které působí ve vztahu k mládeži z minoritního prostředí, u níž lze v mnoha případech předpokládat prostor pro inkluzivní opatření, je krokem tímto směrem.

Jelikož tato studie vznikla na základě kvalitativního výzkumu, identifikuje sice hlavní dimenze problematiky, odhaduje jejich směr a intenzitu, nicméně nepředkládá statisticky reprezentativní ukotvení toho či onoho jevu v realitě České republiky. Takové ukotvení je záležitostí dalšího,

⁵ Viz www.nidm.cz. Zde je patrná návaznost na dokument *Koncepce státní politiky pro oblast dětí a mládeže na období 2007-2013*, zvláště na části IV.3 „Mládež, volný čas a životní styl“ a IV.4 Mládež, vzdělávání, výchova. V souvislosti tohoto výzkumu je zajímavé, že kapitola IV.11 „Mládež z národnostních menšin, mladí migranti, běžence“ mezi resortní cíle specificky nezařazuje neformální vzdělávání.

⁶ Například OECD zdůrazňuje, že „[v]šechny možnosti vzdělávání ve formálním (školském) i neformálním (mimoškolském) sektoru jsou chápány jako jeden propojený systém, který má umožňovat získání kvalifikace různými cestami a kdykoli během života“. Viz *Strategie celoživotního učení ČR*, s. 10.

⁷ Například *Strategie vzdělávání pro udržitelný rozvoj České republiky, 2008-2015*, ve SWOT analýze stavu a podmínek pro vzdělávání a udržitelný rozvoj počítá mezi slabé stránky současného stavu a podmíněk „[m]alý rozvoj neformálního vzdělávání a podceňování role informálního vzdělávání“ (s. 13) a do příležitostí klade podporu informálního a neformálního vzdělávání v návaznosti na *Strategii celoživotního učení*.

⁸ Hlavní důvod pro zařazení *romské mládeže* mezi vybrané zkoumané cílové skupiny je sociální vyloučení, s nímž je její nemalá část spjata. Sociální vyloučení představuje jeden z nejzávažnějších a dlouhodobých sociálních problémů České republiky, který se mj. projevuje ztíženým přístupem k veřejným službám. *Vietnamská mládež* byla do výzkumu zařazena na základě: a. snahy prozkoumat, zda a jak se pověst, které se těší ve formálním vzdělávacím systému, projevuje v oblasti neformálního vzdělávání; b. snahy odpovědět na otázku, jak se do veřejného prostředí zapojuje skupina, jejíž nikoli nevýznamná část žije v České republice jako druhá generace, tj. se zde narodila; c. z důvodu počáteční významné jazykové bariéry u těch, kteří do České republiky přicházejí v pozdějším věku. *Čínská mládež* byla vybrána na základě dosavadních poznatků, protože v České republice musí překonávat významnou jazykovou bariéru a protože se spíše straní zapojování do veřejných prostorů.

tentokrát již kvantitativně orientovaného šetření či intenzivní výměny a ověřování informací mezi těmi, kdo se podílí na tomto typu vzdělávání.

Na závěr předmluvy se patří poděkovat všem respondentkám a respondentům výzkumu, že si na něj našli čas a ochotně odpovídali a sdíleli své zkušenosti; bez jejich příspěvku by tato zpráva nevznikla.

1.2 Struktura zprávy

Předkládaná zpráva o výsledcích výzkumu nejprve ve druhé kapitole vymezuje základní pojmy a probírá faktory promítající se do prostoru neformálního vzdělávání dětí a mládeže z minoritního prostředí. Mezi tyto základní pojmy náleží neformální učení a vzdělávání; multikulturalita; sociální inkluze; mládež z minoritního prostředí; romská mládež; sociální vyloučení a znevýhodňující prostředí. Faktory působící v prostoru neformálního vzdělávání podrobně klasifikuje do tří skupin, a to faktory na straně organizací, dětí a mládeže a volnočasových činností samotných. Tato kapitola poskytuje této zprávě teoretické nezbytné zarámování.

Následně, ve třetí kapitole, zpráva podrobně popisuje metodologii výzkumu, a to jak její východiska, tak i samotnou realizaci, včetně rozboru toho, co se (ne)osvědčilo a co (ne) lze doporučit pro případný další rozvoj poznatků v této oblasti: dospívá například k závěru, že nejpřínosnější poznatky lze pro danou oblast získat od základních či středních škol.

Po těchto úvodních částech přichází v kapitole čtvrté páteř zprávy popisující stávající zapojení cílové mládeže do neformálního vzdělávání a identifikující na tomto základě faktory, které k zapojování přispívají či mu naopak brání. Tato kapitola začíná krátkým socio-demografickým popisem cílových skupin a posléze pokračuje výzkumnými zjištěními rozčleněnými do tří podkapitol podle tří vybraných cílových skupin, tj. romské mládeže ze sociálně vyloučeného prostředí, mládeže vietnamské a čínské.

Konečně pátá kapitola shrnuje hlavní zjištění a předkládá doporučení, jakými směry by mohlo být užitečné či je nezbytné se vydat, jaké dobré praxe následovat, nejen na obecné úrovni, ale také ve vztahu ke zkoumaným cílovým skupinám.

2.1 Neformální učení a vzdělávání

Jak uvádějí webové stránky přímo věnované tématu⁹, „[n]eformální učení je záměrné, ale dobrovolné učení, které probíhá v řadě rozmanitých prostředí a situací, v nichž vyučování, odborná příprava a učení nemusí být nutně jedinou či hlavní oblastí činnosti. Tato prostředí či situace mohou být dočasné nebo se mohou střídát a příslušné činnosti či kurzy mohou vést profesionální facilitátoři učení (např. mládežnickí instruktoři), ale také dobrovolníci (např. vedoucí skupin mládeže). Aktivita a kurzy jsou naplánované, ale zřídka jako strukturované jako tradiční vyučovací hodiny nebo předměty.“ Mezi definiční-odlišující znaky neformálního vzdělávání náleží:¹⁰

Dobrovolnost. Z hlediska odlišení jde patrně o nejdůležitější proměnnou, neboť všechny následující znaky jsou společné s (zejména základním) formálním vzděláváním. Dobrovolné navštěvování té které aktivity vetkává do prostoru neformálního učení – oproti prostoru vzdělávání formálního – ve větší intenzitě prvek, který je pro jakékoli vzdělávání nepominutelný a nepostradatelný, a sice vysokou míru motivace: při práci s dětmi a mládeží v tomto případě odpadá jedna z bariér spjatá se vzděláváním formálním.

Přístupnost každému. Zákon č. 561/2004 o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání, který je i pro tuto oblast relevantní, stanovuje, že vzdělávání v České republice je založeno na zásadě „rovného přístupu každého státního občana České republiky nebo jiného členského státu Evropské unie ke vzdělávání bez jakékoli diskriminace z důvodu rasy, barvy pleti, pohlaví, jazyka, víry a náboženství, národnosti, etnického nebo sociálního původu, majetku, rodu a zdravotního stavu nebo jiného postavení občana“.¹¹ Vyšetření, zda a jak tento princip platí pro přístup mládeže z minoritního prostředí do prostoru neformálního vzdělávání v České republice, je jedním z úkolů této zprávy.

Organizovanost doprovázená vymezeným cílem. Neformální vzdělávání je, třeba i v minimální míře, řízený proces, v němž mají své důležité místo proměnné jako pravidelnost, strukturace a směřování aktivit. Ve vztahu k dětem a mládeží z minoritního prostředí je jednou z důležitých otázek, zda jsou/musí být cíle té které činnosti nastaveny stejně jako v případě jejich ostatních vrstevnic a vrstevníků.

Zaměření na ty, kdo se učí za jejich aktivní účasti je jedním z nezbytných znaků jakéhokoli vzdělávacího procesu. I zde svědčí ve prospěch neformálního vzdělávání skutečnost, že je spjata s vyšší mírou motivace.

Zaměření na osvojování dovedností pro život a přípravu na aktivní občanství. V posledních několika letech v České republice narůstá důraz kladený na osvojování tzv. měkkých dovedností (komunikace s druhými, empatie, zvládání konfliktů apod.) do té míry, že v některých oblastech jsou tyto dovednosti považovány za důležitější než odborná zdatnost.¹² Podobně jako v případě multikulturality či neformálního vzdělávání, také pojem aktivního občanství náleží

⁹ Viz www.neformalnivzdelavani.cz.

¹⁰ Viz tamtéž.

¹¹ Zákon č. 561/2004, § 2, odstavec 1a.

¹² *Koncepce státní politiky pro oblasti dětí a mládeže na období 2007-2013* v části IV.19 „Neformální vzdělávání v oblasti dětí a mládeže“ uvádí, že „cílem státní politiky v této oblasti je podporovat celoživotní učení jako jeden z rozhodujících faktorů konkurenceschopnosti země. Investice do celoživotního učení musí být chápány jako nejdůležitější rozvojové investice.“ Tento vývoj souvisí se změnami struktury hospodářských sektorů.

k demokratickému étosu posledních let či desetiletí;¹³ k jeho složkám náleží například politická gramotnost (povědomí o společnosti, politice a kultuře/kulturách dané země), participace či mravní rozvoj. Přípravu na aktivní občanství lze považovat za významný prvek, který přispívá k multikulturalitě té které společnosti, když posiluje ideu zapojování těch, kteří z různých důvodů stojí stranou.

Individuální i skupinové učení s kolektivním přístupem. Navazuje na předcházející charakteristiku; neformální vzdělávání je ve větší míře než formální soustředěno na skupinovou práci a interakci. Důležitou otázkou v rámci multikulturality je, zda mládež, která dochází do společných prostorů, interaguje mezi sebou či z různých důvodů vytváří oddělené ostrovy. Neformální vzdělávání přitom poskytuje významnou příležitost pro navázání sociálních vztahů na základě spojovacího zájmu.

Celostnost zaměřená na průběh procesu učení. Holistický přístup k učení není orientován na úzký průhled, jakým je místnímu vzdělávacímu systému často vytýkané „memorování“; neformální vzdělávání skýtá nejen možnost si něco zapamatovat, ale i osvojit si dovednosti či návyky v mnohem méně regulovaném prostředí.

Zaměření na zkušenosti, činnosti a potřeby zúčastněných. Je-li převeden jeden ze základních demokratických principů do oblasti vzdělávání, lze říct, že jakékoli vzdělávání by mělo vycházet ze specifických potřeb a preferencí těch, kdo jsou „vzděláváni“. Na rozdíl od formálního vzdělávání vychází neformální vzdělávání a učení v průměru v daleko větší míře z biografii a zájmu zúčastněných. Stojí-li na jedné straně prostředí, jehož povinností je při reflexi individuálních specifík rozvíjet znalosti a dovednosti zúčastněných při předem stanovených cílech, tj. primární je zde optika systému, na druhé se nalézají být organizované, tak dobrovolné aktivity vycházející z perspektivy žitého světa, aktivity, které jsou v daleko větší míře uzpůsobitelné.

2.2 Zájmové vzdělávání

Zájmové vzdělávání tvoří užší, specifickou oblast vzdělávání neformálního; jeho odlišujícím znakem je, na základě zákona č. 561/2004 Sb. o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání, § 111, odstavec 1 a Vyhlášky č. 74/2005 Sb. o zájmovém vzdělávání, omezení na školské prostředí s přesně vymezenými poskytovateli, jimiž jsou střediska volného času (domy dětí a mládeže a stanice zájmových činností), školní družiny a školní kluby.

2.3 Multikulturalita

Pojem multikulturalita (nejen) v současné České republice prostupuje řadu oblastí, mnohdy se specifickými významy. Například jedním z průřezových témat formálního vzdělávání je multikulturní výchova: „*průřezové téma Multikulturní výchova v základním vzdělávání umožňuje žákům seznamovat se s rozmanitostí různých kultur, jejich tradicemi a hodnotami. Na pozadí této rozmanitosti si pak žáci mohou lépe uvědomovat i svoji vlastní kulturní identitu, tradice a hodnoty*“.¹⁴

Multikulturalitu lze přitom považovat za obecnější pojem, jak naznačuje název a úkol tohoto výzkumu, neboť v jeho předmětu nebylo vyšetření, zda a jak v neformálním vzdělávání probíhá „seznamování s rozmanitostí různých kultur“, nýbrž zda a v jaké síle existují faktory, které přispívají či naopak brání vybraným cílovým skupinám participovat na neformálním vzdělávání. V tomto smyslu je pak možné multikulturalismus v nejširším významu definovat

¹³ Viz například *Informal Learning of Active Citizenship at School : An International Comparative Study in Seven European Countries* (edited by Jaap Scheerens). Springer, 2009.

¹⁴ *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*.

jako „*hnutí za inkluzivní společnost*“.¹⁵ Rozhodujícím v tomto případě je poměr sociální biografie, socio-ekonomického postavení a kulturních vzorců k sociální inkluzi;¹⁶ právě takto je multikulturalita pojata v této zprávě, tj. v gravitačním poli sociální inkluze.

2.4 Sociální inkluze

Sociální inkluze je v této zprávě pojata jako vytváření takových institucionálních podmínek, které napomáhají možnosti plnohodnotného společenského zapojování všech osob. Za sociálně inkluzivní potom považujeme ve společnosti takový stav, kdy jsou skupiny ve smyslu sociálních kategorií,¹⁷ z nichž se ta která společnost skládá, součástí prostorů, které jsou definovány s odkazem na rovný přístup; to je i případ neformálního vzdělávání, například v případě středisek volného času.

Za inkluzivní uspořádání označíme takové, které reflektuje možné či skutečné obtíže přístupu některých skupin, a proto jim věnuje specifickou pozornost a podporu s cílem dosáhnout vysoké míry otevřenosti a obecného vědomí, že jsou plnohodnotnou součástí příslušné oblasti. Inkluzivní uspořádání se takto týká pouze konkrétní oblasti a nikoli života jednotlivce či skupiny jako celku; je zakotveno v neustávajícím poměřování, nikoli ve výsledném stavu, který lze deklarovat. V této souvislosti je třeba zdůraznit adjektivum *plnohodnotnou* součástí; v rámci inkluzivního uspořádání to znamená, že mladý člověk je ve významné míře zapojen do aktivit spolu s ostatními, přispívá k jejich činnosti a ti zase k její či jeho. Pokud je například v kroužku přítomen, aniž by se zúčastňoval, je míra inkluze nižší, než by mohla být.¹⁸

Za inkluzivní opatření, které je součástí procesu sociálního začleňování, pak označíme takové, které přispívá ke zmenšování existující mezery mezi proklamovanou všeobecnou přístupností a bariérami, které ve skutečnosti existují. Opakem pojmu inkluze je exkluze.

Sociální inkluze by v demokratické společnosti měla vždy být záležitostí prostředí a institucí, nikoliv jednotlivců; jinak řečeno, například absentující bezbariérovost budovy domu dětí a mládeže či nedostatek zkušeností s prací s mládeží z minoritního prostředí jsou překážkami na cestě k inkluzivnímu prostoru, na rozdíl od případu, kdy například dítě na volnočasové aktivity nedochází, protože se stydí v kolektivu. Na pomezí pak například stojí nedostupnost činnosti z důvodu nedostatku prostředků, neboť zde mohou organizace počítat s tím, že některé rodiny si od určité hranice nemohou neformální vzdělávání dovolit.

Mezi výhody inkluzivních prostorů, pokud do nich děti z minoritního prostředí docházejí, lze potom například počítat pestrobarevnost zkušeností, tj. neuzavřenost v úzkých a/nebo homogenních sociálních kruzích.

¹⁵ Viz *Historie a současnost českého multikulturalismu. Rozhovor s Pavlem Baršou*, www.migraceonline.cz, 2005, s. 5.

¹⁶ Takto ukotvená multikulturalita potom není omezena na „etnicitu a národy“ a nezapojuje se do hry „majorita-minorita“.

¹⁷ Pojmem sociální kategorie rozumíme soubor jednotlivců spojených jedním či více znaky v určitém časovém okamžiku. Sociální skupinou ve vlastním smyslu chápeme soubor jednotlivců, kteří se vědomě a dlouhodobě vztahují k sobě navzájem. Z toho plyne, že ne všichni lidé, kteří naplňují kategorii, se nutně identifikují se skupinou stejného jména, i když tomu tak být může. Kategorie se mohou skládat z více skupin; doplňkově platí, že v rámci skupiny může existovat více kategorií. Pojem kategorie je užší, ale mnohdy adekvátnější. Toto pojmové rozlišení je důležité z hlediska výpovědi této závěrečné zprávy: je-li v ní například tvrzení o čínské mládeži, náleží do vymezení sociální kategorie, jejímž znakem je klasifikace lidí podle občanství.

¹⁸ Pochopitelně je zde nutno uvážit další faktory, jako například zda je dítě společenské; ty však nespádají pod pojem inkluze, jak je zde pojat.

Nejen v souvislosti s neformálním vzděláváním je třeba dodat, že místní mládež neformální vzdělávání příliš nevyhledává: jak naznačil jeden z výzkumů, pravidelně či často se mimoškolního vzdělávání účastní pouze deset procent mladých lidí ve věku 14-19 let.¹⁹ I proto je v této zprávě pojata sociální inkluze jako záležitost a ideál institucionální, tj. jako vytváření takových podmínek ve veřejném prostoru, za nichž jsou děti a mladí lidé informováni o existující nabídce a mohou se účastnit vybrané volnočasové aktivity, pokud se pro ni rozhodnou. Toto může předpokládat hledání inkluzivních opatření pro různé sociální kategorie, pokud ve vztahu k nim existují specifické bariéry. Vytváření sociálně inkluzivního prostředí však neznamená, že jeho možnosti budou dětmi a mládeží využívány, jak mj. naznačuje výše uvedená statistika; definičním znakem neformálního vzdělávání v jeho současné podobě je dobrovolnost.

2.5 Mládež z minoritního prostředí

Adjektivum „minoritní“ je v případě mládeže jiné státní příslušnosti v této zprávě míněno v deskriptivním smyslu, tj. jako konstatování menšího či většího zastoupení těch kterých zemí původu, dáno ať již narozením či přes rodiče.

Důvody pro takové omezení nejsou pouze hodnotové, kdy pojmy „majorita“ a „minorita“ jsou často spojeny s párovými protiklady jako správné-nesprávné, normální-nenormální, či předpokládají stejnost tam, kde ve většině případů neexistuje, ale i praktické: například skutečnost, že rodina přišla před několika lety ze země x do České republiky neznamená, že žije na okraji společnosti; naopak, může komunikovat v jazyce příslušné země a aktivně občansky žít. Země původu tak automaticky nevytváří sumu menšinovosti či většinovosti.

2.6 Romská mládež

Pojem „Rom/Romka“ bývá v různých kontextech chápán a používán různě. V této analýze se opíráme o následující určení: za takovou osobu považujeme člověka, který se za něj/ni sám považuje, aniž by se nutně k této příslušnosti za všech okolností (např. při sčítání lidu) hlásil(a), a/nebo je za takového/takovou považován(a) významnou částí svého okolí na základě skutečných či domnělých (antropologických, kulturních nebo sociálních) indikátorů.

2.7 Sociální vyloučení a sociálně znevýhodňující prostředí

Jako sociální vyloučení označujeme proces, v jehož rámci je jedinci, skupině jedinců či komunitě výrazně znesnadňován či zcela zamezován přístup ke zdrojům, pozicím a příležitostem, které umožňují zapojení do sociálních, ekonomických a politických aktivit širší společnosti. Riziko sociálního vyloučení se zvyšuje v případě jedinců a skupin, u kterých se kumulují výše uvedené, popřípadě některé další faktory. Sociální vyloučení je často spojeno a projevuje se zejména, nikoli však pouze:

- ❑ prostorovým vyloučením (jedinci a skupiny postižené sociálním vyloučením často žijí v uzavřených a/nebo izolovaných lokalitách s nízkou úrovní bydlení a nedostatečnou občanskou vybaveností),
- ❑ symbolickým vyloučením spojeným se stigmatizací (zevšeobecňujícím přisuzováním negativních vlastností) jedinců či skupin,
- ❑ nízkou mírou vzdělanosti a ztíženou možností tuto nevýhodu překonat,

¹⁹ Viz *Koncepce státní politiky pro oblast dětí a mládeže na období 2007-2013*, s. 4. Nejvíce jsou mezi volnočasovými činnostmi zastoupeny ty, které se odehrávají v domácnosti a následně ty, které spočívají v kontaktu s druhými lidmi.

- ☐ ztíženým přístupem k legálním formám vzdělečné činnosti, závislostí na sociálních dávkách a s tím spojenou materiální chudobou,
- ☐ rizikovým životním stylem, špatnými hygienickými poměry a s nimi souvisejícím horším zdravotním stavem,
- ☐ životními strategiemi orientovanými na přítomnost,
- ☐ uzavřeným ekonomickým systémem vyznačujícím se častým zastavováním majetku a půjčováním peněz na vysoký úrok (lichva a tzv. rychlé půjčky),
- ☐ větším potenciálem výskytu sociálně patologických jevů (např. alkoholismu, narkomanie či gamblerství) a kriminality (zvýšeným rizikem stát se pachatelem, ale i obětí trestné činnosti),
- ☐ sníženou sociokulturní kompetencí (např. jazykovou bariérou, nezkušeností či neznalostí vlastních práv a povinností).

Uvedené, případně jiné možné, projevy sociálního vyloučení se vyskytují v různých situacích v rozdílné míře. O sociálním vyloučení je možné hovořit i tehdy, vyskytují-li se jen některé z nich.

2.8 Faktory zapojování dětí a mládeže z minoritního prostředí

Při identifikaci faktorů, které ovlivňují integraci mládeže z minoritních skupin ve věku 12-18 let do neformálního vzdělávání je možné vyjít ze tří oblastí: **faktory na straně organizací poskytujících neformální vzdělávání, faktory na straně dětí a mládeže a faktory samotných volnočasových činností.**

Faktory přispívající k či bránící vytváření inkluzivních prostředí, tj. **1. faktory na straně organizací poskytujících neformální vzdělávání**, je možné klasifikovat do několika typů:

A. vnější

1.1 *Infrastrukturní.* Spočívá v pozici rodiny z minoritního prostředí v prostoru: navštěvování činností brání málo rozvinutá infrastruktura sociálních služeb, pokud kupříkladu rodina nebydlí ve velkém městě či v jeho blízkosti, či pokud bydlí v sociálně vyloučené oblasti. Tento faktor by bylo možné označit jako chybějící nabídka; všechny ostatní faktory již počítají s tím, že v blízkosti bydliště rodiny existují organizace poskytující neformální vzdělávání.

B. vnitřní

1.2 *Kurikulární.* Organizace počítá či nepočítá s tím, že by ji mohly navštěvovat děti z minoritního prostředí ve svých dokumentech a cílech; příkladem budiž vzdělávací program SVČ. Projevem takového počítání mohou být: cílené informování o aktivitách organizace v místech, kde se tyto děti vyskytují; podpora dalšího vzdělávání v dané oblasti; kvalifikační požadavky na vedoucí kroužků a činností aj.

1.3 *Ekonomický.* Příkladem zde může být cenová politika kroužku či oddílu, kdy vysoká cena za navštěvování kroužku či oddílu mohou odradit děti a mládež ze sociálně slabších rodin.

Inkluzivním opatřením v daném případě může být systém slev,²⁰ například v podobě podpory ze strany města, nadací, projektů ESF apod.

- 1.4 *Personální.* K tomuto typu překážek náleží odborná vybavenost a zkušenosti vedoucích aktivit, jejich vstřícnost k práci s mládeží z minoritního prostředí, předsudky apod. Vybavenost vedoucích by v ideálním případě měla zahrnovat povědomí o případných specifikách toho kterého kulturního prostředí (například komunikace, hodnoty) a o možných modifikacích programu tak, aby se do něj plnohodnotně zapojili všichni zúčastnění.

Jednotlivé organizační faktory nepůsobí samostatně, nýbrž ve vzájemné interakci. K nim posléze přicházejí individuální, sociálně-biografické a sociálně-strukturální charakteristiky toho kterého mladého člověka. Také tyto charakteristiky mohou vytvářet vzorce, a proto tak jako v případě klasifikace faktorů sociální inkluze, i zde lze provést třídění, jež se s předcházejí v mnohém podobá, nicméně promítá problém z odlišné strany.

Mezi **2. faktory na straně dětí a mládeže** lze zařadit:

- 2.1 *Psychologický.* Pod tento faktor spadá například nedůvěra k prostředí, jejímž vyjádřením je pocit „být mezi svými“, či špatná zkušenost odrazující od podobného úsilí, ať již s vedoucími či s ostatními dětmi, či stydlivost apod.
- 2.2 *Kompetenční.* Zapojení do volnočasových aktivit je spjato s různou minimální mírou kompetencí. Pro děti a mládež jiné státní příslušnosti je důležitá zejména znalost jazyka aktivity; pokud jej neovládají vůbec či ovládají pouze minimálně, některé činnosti jim zůstanou uzavřeny, nevyjde-li jim organizace, poskytující neformální vzdělávání, vstříc inkluzivním opatřením. Náročnost takového opatření je odlišná například u sportovní činnosti a dramatického kroužku, v němž komunikace a jazykový projev hrají prvořadou úlohu.
- 2.3 *Socializační.* Do míry využívání nabídky neformálního vzdělání se promítají hodnoty a vzorce, které si mladý člověk osvojuje na základě interakce s významnými druhými; zejména rodina hraje v této oblasti důležitou úlohu například tím, jak dítě podporuje v jeho rozvoji.
- 2.4 *Informační.* Například sociální vyloučení se mnohdy pojí s nižší mírou informovanosti,²¹ nabídku volnočasových aktivit pro děti nevyjímaje. Jinou překážkou je v případě malé míry inkluzivity veřejného prostoru nutnost obtížně vyhledávat, kam by mohlo dítě docházet.
- 2.5 *Ekonomický.* Do této oblasti náleží sociálně-ekonomické postavení rodiny, které tvoří pole jejích možností, a dále také její výdajová politika (například pro některé chudší rodiny může vzdělávání dětí představovat takovou hodnotu, že ji v rozpočtu upřednostní na úkor jiných priorit).
- 2.6 *Časový.* Tento faktor spočívá ve složení mimoškolního či volného času toho kterého dítěte. Některým dětem se ho nedostává, například z důvodu povinností, které jim ukládají rodiče: ať již jde o doučování, práci, či hlídání sourozenců.

²⁰ Možnosti školských zařízení poskytujících zájmové vzdělávání jsou v tomto směru upraveny *Vyhláškou č. 74/2005 Sb. o zájmovém vzdělávání* § 11, odstavce 2 až 4: sahají od splátek, snížení až po úplné odpuštění poplatků.

²¹ Viz například výzkum *Zdroje informací a kritéria při výběru volnočasových aktivit* (NIDM a FACTUM INVENIO 2008), který mj. nachází rozdíl v informovanosti o nabídce volnočasových aktivit ve vzdělání: vysokoškolsky vzdělaní lidé se obecně cítí informovanější.

Poslední soubor faktorů se týká samotných volnočasových aktivit, jejich charakteristik; jde o **3. faktory samotných volnočasových činností**. Důležitým souhrnným pojmem je zde „práh“, který zahrnuje minimálně tyto podstatné rozměry:

- 3.1 *Časová náročnost.* Různé činnosti se liší tím, kolik je jim potřeba věnovat času: například některé tak vyžadují intenzivní a pravidelné několikahodinové tréninky několik dní v týdnu, jiné zabírají méně času. Může se tak stát, že se vybraná aktivita nevejde do „časového rozpočtu“ dítěte či mladého člověka.
- 3.2 *Finanční nákladnost.* Aktivity neformálního vzdělávání jsou také různě finančně nákladné, od těch, u kterých postačuje jednou uhradit malý poplatek, až po ty, které vyžadují vysoké dodatečné investice, například do sportovního vybavení, hudebních nástrojů, cestovního apod.
- 3.3 *Kompetenční náročnost.* Činnosti volného času se samy o sobě odlišují mírou předpokládané kompetence: některé jsou široce dostupné, nevyžadují vysokou míru schopnosti či dovednosti, jiné, například na vrcholový sport orientované, předpokládají vysokou míru dispozic.

Analýza, jak je předložena níže, z těchto faktorů vychází, a na závěr do nich promítá poznatky získané v průběhu sběru dat; vybarvuje teoretický rámec, když se snaží postihnout jeho specifické proměnné v rámci České republiky.

Tato kapitola podrobně popisuje metodologii užitou při realizaci výzkumu. Její úkoly jsou dva: prvním je představení výzkumného postupu a tím zprostředkovaně i jeho předností a nedostatků; druhým pak je zpráva o samotné realizaci, jež může posloužit jako vodítko pro případné další šetření v této oblasti.

Výzkum na téma *Multikulturalita v zájmovém a neformálním vzdělávání* byl od počátku koncipován jako kvalitativní. V daném případě tudíž šlo o co možná nejhlubší prostudování konkrétního jevu v jeho dimenzích a intenzitě, nikoli o zmapování jeho rozšíření v rámci České republiky či menší územní jednotky. Jeho cílovými skupinami byly:

- *Široké spektrum organizací poskytujících neformální vzdělávání, které jsou otevřeny veškeré veřejnosti.*
- *Mládež, konkrétně mládež romská, vietnamské a čínská, a to zejména ve věkové skupině 12-18 let.*

Metodologické postupy, které byly využity k jeho zpracování, jsou: studium a analýza dokumentů, polostrukturované rozhovory a metody pro analýzu kvalitativních dat.

3.1 Studium a analýza dokumentů

Jak bývá u kvalitativních i jiných postupů běžné, celý výzkum začíná studiem dokumentů pro hlubší poznání problematiky a nasycení jejími vnitřními rozměry a možnými vzorci. V rámci této části tudíž byla provedena rešerše dostupných informačních zdrojů k danému tématu. Vedle koncepčních dokumentů a zahraničních materiálů byly studovány a analyzovány texty a studie vztahující se k výzkumnému problému.²² Poznatky z těchto materiálů byly využity při přípravě osnov polostrukturovaných rozhovorů a některé z nich se objevují i v této závěrečné zprávě.

3.2 Polostrukturované rozhovory

²² Výběr z materiálů je uveden v následující tabulce:

obecné	<i>Cizinci v ČR (ČSÚ, 2008), Jeden svět na školách Zpráva o dotazníkovém šetření na středních školách podzim 2008 / leden 2009 (ČLOVĚK V TÍSNĚ 2008-2009), Analýza kurzů multikulturální výchovy pro budoucí pedagogy na českých vysokých školách (ČLOVĚK V TÍSNĚ 2009), Ethnic Enclosure, Social Networks and Leisure Behaviour of Immigrants from Korea, Mexico, and Poland (STODOLSKA 2007), Leisure Inequalities, Class Divisions and Social Exclusion in Present-day Britain (ROBERTS 2004), Street Corner Society: Leisure Careers, Youth (Sub)culture and Social Exclusion (MACDONALD a SHILDRICK 2007), Přípravenost SVČ na práci s vybranými sociálními skupinami a na zavádění nových forem práce s využitím aplikace zkušeností obdobných zařízení z Německa, Francie a Slovenska (IDM MŠMT, 2003), www.mkc.cz, www.migraceonline.cz, www.cizinci.cz.</i>
romská mládež	<i>Vzdělanostní dráhy a vzdělanostní šance romských žákyň a žáků základních škol v okolí vyloučených romských lokalit (MŠMT a GAC 2009), Analýza postojů a vzdělávacích potřeb romských dětí a mládeže (MŠMT a GAC 2007).</i>
vietnamská mládež	<i>Aktuální problémy adaptace vietnamského etnika (BROUČEK 2003), S vietnamskými dětmi na českých školách (KOCOUREK a PECHOVÁ eds. 2006).</i>
čínská mládež	<i>Číňané v České republice, 1992-2002: Zrod a formování symbolické komunity (MOORE 2002), Čínská komunita v České republice (OBUCHOVÁ 2002).</i>

Jestliže studium a analýza dokumentů tvořilo přípravnou, minoritní část výzkumu, polostrukturované rozhovory byly jeho páteří. Jejich respondentky a respondenti byli následující: organizace poskytující neformální vzdělávání, mládež z minoritního prostředí a mládež romská.²³

3.2.1 Organizace

Z hlediska cílů výzkumu bylo nutné z pestrého souboru organizací poskytujících neformální vzdělávání vybrat co možná nejvhodnější skupinu.

Organizace, které se zaměřují pouze na cílovou mládež, tj. *specializované organizace*, byly v rámci tohoto výzkumu relevantní pouze sekundárně, byť patrně mají s cílovou skupinou největší zkušenosti, protože programově a bezprostředně nevytvářejí multikulturní prostor. Rozhovory s těmito organizacemi byly zejména součástí předvýzkumu.

Primární skupinou organizací byla ta, pro níž není v oblasti neformálního vzdělávání vybraná mládež programově jedinou cílovou skupinou a která s ní současně přichází alespoň v malé míře do kontaktu či s ní do kontaktu díky prostorové blízkosti přicházet může, ale nepřichází. V tomto případě jde o *obecné organizace se zkušeností s prací s cílovou skupinou*.

Poslední skupinou organizací, která zůstala z výzkumu vyloučena, je ta, která s cílovou mládeží nepracuje vůbec, zejména z důvodu její nepřítomnosti v poli působnosti organizací; pro dotazování není tato skupina vhodná, neboť s velkou pravděpodobností nedokáže do hloubky identifikovat pozitivní a negativní faktory přispívající k zapojování vybrané mládeže. V tomto případě jde o *obecné organizace bez zkušeností s prací s cílovou skupinou*.

Pro výzkum byly na základě informací z předvýzkumu a předem daných výběrových kritérií vybrány tři města České republiky, přičemž v každém z nich se šetření zaměřilo na jinou mládež: v Ústeckém kraji na mládež romskou, v Karlovarském na vietnamskou a v Praze na čínskou. Města v těchto krajích byla vybrána na základě splnění následujících kritérií:

- ❑ *existence alespoň jedné základní školy*, do níž docházejí děti a mládež z cílové skupiny a která současně má zřízen školní klub. Školní klub je institucí pro druhý stupeň, a proto vhodná pro poznávání volného času cílové mládeže. Rozhovory zde byly vedeny minimálně s jednou osobou z vedení školy a s jednou osobu, která se angažuje v klubu.
- ❑ *existence alespoň jednoho střediska volného času*. Střediska volného času tvoří svého druhu pilíř neformálního vzdělávání, neboť nabízejí širokou paletu činností pro všechny bez rozdílu věku či jiných charakteristik, a řídí normami obsahujícími obecné vzdělávací cíle. Rozhovor se týkal ředitelky/ředitele střediska.
- ❑ *existence alespoň jednoho nízkoprahového klubu*. Do této kategorie byly zařazeny jak nízkoprahové kluby ve vlastním smyslu slova (tj. takové, které nabízejí sociální služby), tak i otevřená centra či kluby s možností přijít v otevírací době, aniž by bylo nutné hradit poplatek. Respondentem či respondentkou tohoto rozhovoru byla osoba zaměstnaná v klubu.
- ❑ *existence alespoň čtyř organizací*, zejména neziskových, poskytujících neformální vzdělávání. Do této kategorie náleží různé sportovní oddíly, skaut apod. Rozhovory se týkaly vedoucích aktivit či vedení těchto organizací.

²³ Ve všech případech jsou dodržovány zásady anonymity, a proto v této zprávě nejsou uváděny jmenovitě, vyjma zastřešující organizací.

Smyslem takto²⁴ nastavených podmínek bylo prozkoumat města s rozvinutou infrastrukturou neformálního vzdělávání (tím pádem značně odpadá překážka nedostatečné nabídky) v prostředí, v němž je mládež z toho kterého prostředí významně zastoupena (a je proto pravděpodobné, že zde lze narazit na organizace se zkušenostmi a znalostmi); druhým předpokládaným důvodem byla možnost porovnávání výpovědí jednotlivých respondentek a respondentů.

1. Rozhovory se *specializovanými organizacemi* byly součástí předvýzkumu; jejich hlavním smyslem bylo vytipovat místa vhodná pro realizaci výzkumu. Celkem byly v průběhu května 2009 realizovány tři expertní rozhovory, a to s:

- ☐ Terénní sociální pracovnice a pracovní poradkyně občanského sdružení, které se mj. zabývá sociální prací se sociálně vyloučenými rodinami.
- ☐ *Občanské sdružení zabývající se Vietnamem a jeho kulturou.* Rozhovor byl uskutečněn s vedením organizace. Sdružení sice nenabízí volnočasové aktivity spadající do oblasti neformálního vzdělávání, ale zabývá se informováním o vietnamské kultuře a zapojováním osob původem z Vietnamu do místní společnosti s důrazem na zachování jejich kulturních specifik.
- ☐ *Obecně prospěšná společnost zabývající se vzděláváním a volnočasovými aktivitami pro děti a mládež z minoritního prostředí a ze sociálně vyloučených romských lokalit.* Rozhovor proběhl s vedením. Mezi její klientky a klienty náleží děti a mládež z Číny, Vietnamu, Ruska, Ukrajiny či Francie.
- ☐ Vedle výše uvedených rozhovorů byla provedena i sekundární analýza rozhovorů, které společnost GAC provedla v rámci projektu *Analýzy přístupu žen imigrantek a mužů imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v ČR* (MPSV a GAC 2007) a *Analýza vzdělávacích potřeb romských dětí a mládeže* (NROS a GAC 2007).

Na základě těchto rozhovorů a studia a analýzy dokumentů byly vypracovány osnovy pro další rozhovory; dále vznikl předběžný seznam subjektů pro oslovení ve druhé fázi výzkumu, který byl postupně, zejména metodou sněhové koule,²⁵ rozšiřován. Osnovy rozhovorů byly posléze konzultovány s *Národním institutem dětí a mládeže* jakožto zadavatelem výzkumu a následně schváleny.

Samotné rozhovory proběhly v období červen-říjen 2009; délka intervalu byla dána zejména obdobím realizace, tj. letními prázdninami a začátkem školního roku, kdy bylo pro základní školy obtížné nalézt vhodný termín.

2. Rozhovorů s *organizacemi otevřenými všem a se zkušenostmi s prací s cílovou mládeží* bylo uskutečněno celkem dvacet šest, konkrétně v následující struktuře:

Tabulka č. 1			
Typ organizace	Ústecký	Karlovarský	Praha
vedení školy	1	1	1

²⁴ Podmínky, které byly takto nastaveny, se ukázaly být přísné, zejména co se týká přítomnosti školního klubu; v jednom případě tak byl nahrazen školním komunitním centrem.

²⁵ Metoda sněhové koule spočívá ve vyhledávání respondentek/respondentů prostřednictvím dotazování těch, s nimiž jsou vedeny polostrukturované rozhovory. Její možnou nevýhodou omezení na úzký okruh osob, které se navzájem znají. Z tohoto hlediska se jako vhodné ukázalo být oslovit různé zastřešující organizace a doplnit tuto metody vyhledáváním dalších organizací prostřednictvím internetu.

školní klub	1	1	1
SVČ	1	2	1
nízkoprahový klub	1	1	1
NNO	4	5	4
Celkem	8	10	8

Nejpestřejší informace o vietnamské a čínské mládeži poskytly pro výzkum školy: mají přehled, co dělají děti v mimoškolním volném čase a dokáží diferencovat, **neboť se zde – na rozdíl od kroužků v DDM či činností v oddílech – setkávají i s mládeží, která například neplní školní docházku.** Pro informace o romské mládeži se jako nejdůležitější ukázaly být nízkoprahové a otevřené kluby.

3.2.2 Mládež

Menší součástí výzkumu byly skupinové rozhovory se sedmi romskými, deseti vietnamskými a pěti čínskými mladými lidmi zaměřené na trávení volného času. Výtežnost informací z těchto rozhovorů byla poměrně nízká, dáno malou znalostí českého jazyka čínské²⁶ a ostýchavostí vietnamské²⁷ mládeže.

3.3 Analýza sebraných dat

Pro analýzu sebraných dat byly využity standardní metody pro práci s kvalitativními daty s cílem co možná nejhluběji postihnout dimenze zkoumaného problému.

²⁶ Třebaže se jednalo o mládež navštěvující druhý stupeň základní školy, do České republiky přišla nejpozději před dvěma lety (4 dívky) či před půl rokem (1 chlapec).

²⁷ Ze zpovídaných se tři narodili ve Vietnamu, dva v Německu, tři v České republice, u dvou nebylo místo narození zjištěno; vyjma dvou všichni dokázali odpovídat v českém jazyku, i když do České republiky přišli v pozdějším věku. Celkem šlo o tři chlapce a sedm dívek.

Tato kapitola tvoří jádro závěrečné zprávy, neboť předkládá a zdůvodňuje výzkumná zjištění. Nejprve na základě dosavadních poznatků představuje cílovou mládež z minoritního prostředí, následně přechází ke svému jádru.

4.1 Děti a mládež z cílových skupin v České republice

Podle odhadu *Ústavu pro informace ve vzdělávání* se ve věku 10-19 let v současné době nachází přibližně třicet osm tisíc romských dětí a mládeže.

Tabulka 1: odhadovaný počet romských dětí a mládeže v České republice

Věková kategorie	Počet	Podíl
0-4	17 672	23 %
5-9	19 928	26 %
10-14	19 740	26 %
15-19	18 236	24 %
Celkem	75 576	100 %

Podle údajů *Českého statistického úřadu*²⁸ v České republice v současné době žije asi osmnáct a půl tisíc mladých lidí ve 12-18 let s jiným než českým občanstvím, z toho přibližně devadesát procent na základě povolení k pobytu.

Tabulka 2: celkový počet dětí a mládeže jiné státní příslušnosti²⁹

Věk	Celkem	Podíl věkových kategorií	Počet dívek	Zastoupení dívek	S povolením k pobytu	Podíl
5	1 698	4,6 %	832	48,9 %	1 599	94,1 %
6	1 820	4,9 %	880	48,4 %	1 731	95,1 %
7	1 961	5,3 %	942	48,0 %	1 863	95,0 %
8	1 831	5,0 %	835	45,6 %	1 767	96,5 %
9	1 894	5,1 %	921	48,6 %	1 826	96,4 %
10	2 024	5,5 %	1 033	51,0 %	1 947	96,2 %
11	2 053	5,6 %	999	48,7 %	1 962	95,6 %
12	2 231	6,0 %	1 051	47,1 %	2 160	96,8 %
13	2 244	6,1 %	1 089	48,5 %	2 170	96,7 %
14	2 440	6,6 %	1 169	47,9 %	2 374	97,3 %
15	2 479	6,7 %	1 208	48,7 %	2 404	97,0 %
16	2 408	6,5 %	1 166	48,4 %	2 285	94,9 %
17	2 985	8,1 %	1 471	49,3 %	2 654	88,9 %
18	3 592	9,7 %	1 743	48,5 %	2 805	78,1 %
19	5 254	14,2 %	2 504	47,6 %	3 575	68,0 %
Celkem	36 914	100,0 %	17 843	48,4 %	33 122	89,7 %

Z tohoto údaje ovšem vypadávají děti rodičů-imigrantek a imigrantů, které jsou občankami a občany České republiky.³⁰ Lze kupříkladu soudit, že toto se týká některých dětí původem

²⁸ Viz publikace *Cizinci v ČR 2008*.

²⁹ Děti a mládež jiné státní příslušnosti ve věku 5-19 let tvoří přibližně devět procent cizinek/cizinců žijících v České republice.

³⁰ Právě v tomto případě je sporné, zda by mělo „minoritní prostředí“ označovat něco více než skutečnost, že rodina před několika lety přišla do České republiky: mnohé z dětí umí lépe česky než jazyk země původu rodičů.

z Vietnamu, které v posledních letech nastoupily na základní školy. Skutečný počet dětí z minoritního prostředí tak patrně je vyšší a obtížně zjistitelný.³¹ Ilustrativním příkladem budiž následující tabulka, zpracovaná *Ústavem pro informace ve vzdělávání*, která ukazuje počty evidovaných dětí a mladých lidí z minoritního prostředí, kteří ve školním roce 2008/2009 docházeli do středisek volného času:

kraj	N SVČ	N zájmových útvarů	Děti	Žákyně a žáci	Studentky a studenti	Celkem
Praha	17	2 025	39	177	7	223
Středočeský	21	1 273	4	6	6	16
Jihočeský	15	1 805	7	24	0	31
Plzeňský	19	1 387	5	23	6	34
Karlovarský	15	804	5	67	4	76
Ústecký	29	1 411	6	53	0	59
Liberecký	16	692	2	6	0	8
Královéhradecký	26	1 249	6	11	1	18
Pardubický	18	1 066	1	7	1	9
Vysočina	20	1 212	0	11	0	11
Jihomoravský	33	3 119	2	22	4	28
Olomoucký	18	1 359	1	24	0	25
Zlínský	21	1 364	13	10	0	23
Moravskoslezský	28	1 997	1	10	0	11
Celkem	296	20 763	92	451	29	572

Výzkum potvrdil, že počet dětí a mladých lidí z minoritního prostředí docházejících do středisek volného času je ve skutečnosti vyšší. Podle předpokladu jsou význačným příkladem vietnamské děti: v Karlovarském kraji byly rozhovory vedeny se dvěma středisky, přičemž jejich vedení odhadlo, že dohromady do nich na různé činnosti dochází přibližně sto šedesát dětí a mladých lidí se stopou ve Vietnamu. Toto číslo významně převyšuje údaj v tabulce za Karlovarský kraj; v tomto kraji se navíc nachází dalších třináct středisek, která nebyla při výzkumu oslovena.³²

Význam této statistiky tkví spíše v tom, že velmi pravděpodobně zachycuje i děti a mladé lidi, kteří nepobývají v České republice příliš dlouho a nemusí tak dobře zvládat český jazyk.

V České republice mají – podle země původu – mezi zeměmi, které nejsou členkami Evropské unie, největší početní zastoupení Ukrajina, Vietnam, Rusko, Moldavsko, Mongolsko a Čína. Celkové počty dětí a mládeže z vybraných zemí (opět bez těch, které/kteří jsou občankami a občany) ukazuje následující tabulka:

Věk	Počet podle vztahu k EU			Počet z vybraných zemí				
	z EU	mimo EU	celkem	Ukrajina	Vietnam	Rusko	Mongolsko	Čína
5-9	1 971	7 233	9 204	1 940	2 372	1 000	161	264
10-14	2 113	8 879	10 992	2 676	2 952	1 154	206	245

³¹ Ani *Sčítání lidu, domů a bytů 2001* není v tomto ohledu nápomocné.

³² Podobně jako v případě středisek volného času je tomu i u družin: do nich podle statistik *Ústavu pro informace ve vzdělávání* docházelo ve školním roce 2008/2009 přibližně tři a půl tisíce dětí jiné státní příslušnosti (z toho asi tisíc pět set z tzv. „třetích zemí“), a školních klubů, kam jich chodilo přibližně tři sta padesát (sto třicet šest z tzv. „třetích zemí“).

15-19	2 551	14 167	16 718	3 923	4 935	2 042	388	289
Celkem	6 635	30 279	36 914	8 539	10 259	4 196	755	798

Věk	Podíl podle vztahu k EU			Podíl z vybraných zemí				
	z EU	mimo EU	celkem	Ukrajina	Vietnam	Rusko	Mongolsko	Čína
5-9	30%	24%	25%	23%	23%	24%	21%	33%
10-14	32%	29%	30%	31%	29%	28%	27%	31%
15-19	38%	47%	45%	46%	48%	49%	51%	36%
Celkem	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%

V České republice dále v současné době pobývá přibližně čtyři sta devadesát dětí azylantek a azylantů ve věkové skupině 0-17 let.

Tabulka 5: děti a mládež jiné státní příslušnosti podle typu pobytu a navštěvované školy							
Typ pobytu	Typ školy						
	MŠ	podíl	ZŠ	podíl	SŠ	podíl	Celkem
trvalý	2 471	81%	9 234	73%	5 078	81%	16 783
přechodný	564	19%	3 492	27%	1 167	19%	5 223
Celkem	3035	100%	12726	100%	6245	100%	22006

Podle Českého statistického úřadu zaznamenávají v posledních letech největší početní nárůst dětí a mládeže jiné státní příslušnosti střední školy. Na základních školách tvoří děti a mládež z minoritního prostředí 1,5 procent všech žákyň a žáků, na školách středních pak 1,1 procent.

Tabulka 6: vybrané děti a mládež jiné státní příslušnosti podle typu navštěvované školy							
země původu	Typ školy						
	MŠ	podíl	ZŠ	podíl	SŠ	podíl	celkem
Vietnam	1 001	34%	3 373	27%	1605	26%	5 979
Ukrajina	591	20%	2 957	24%	1375	23%	4 923
Slovensko	471	16%	2 455	20%	1035	17%	3 961
Rusko	196	7%	905	7%	655	11%	1 756
Mongolsko	50	2%	347	3%	102	2%	499
Kazachstán	15	1%	231	2%	168	3%	414
Arménie	24	1%	155	1%	115	2%	294
Bělorusko	35	1%	180	1%	99	2%	314
Moldavsko	36	1%	217	2%	91	1%	344
Čína	61	2%	242	2%	67	1%	370
Celkem	2480	85%	11062	89%	5312	87%	18854

Přestože se ani v absolutním ani relativním počtu nejedná o příliš velká čísla³³, lze předpokládat, že počty dětí a mládeže z jiných států budou nadále narůstat, čímž také vzrostou nároky na vzdělávací systém, formální i neformální.

Připravenost nejen škol, ale i organizací poskytujících neformální vzdělávání tím získá na důležitosti, neboť děti a mladí lidé z rodiny pocházející z jiného prostředí v mnoha případech představují intra- i intergenerační klíč pro zapojování své širší rodiny jako celku do místních institucí či veřejného života obecně. Účast na formálním a zejména neformálním vzdělávání lze považovat nejen za jeden z výrazů příklonu k trvalému usídlení, ale především za moment,

³³ Je ovšem nutné počítat, že osoby jiné státní příslušnosti nejsou rozptýleny po celém území České republiky, žijí především ve větších městech.

v němž se otevírá možnost prostupnosti mezi – pokud se odlišují – kulturními statky a vzorci „přivezenými“ ze země původu a statky a vzorci místními.³⁴

V tomto ohledu nelze opominout ani druhou stranu, neboť setkávání s cílovou mládeží přispívá k navazování sociálních vazeb a získávání poznatků vzájemně o podobnosti a jinakosti na straně ostatní mládeže; takto vybavený člověk pak například dokáže rozpoznat zjednodušující či stereotypní representace a díky tomu podpořit multikulturalismus jako hnutí za inkluzivní společnost.

4.2 Děti a mládež ze sociálně vyloučených romských rodin

Podle odhadu³⁵ v České republice v současné době existuje 330 sociálně vyloučených lokalit, v nichž žije šedesát až osmdesát tisíc obyvatel, tj. přibližně třetina romského obyvatelstva země.

Sociálně vyloučené lokality se od sebe odlišují, a to jak velikostí, charakterem sídla, vedle kterého se nacházejí, tak i mírou sociálního vyloučení. Jsou mezi nimi například izolované domy na okraji malých obcí, v nichž žije jen několik rodin, činžovní domy v malých či středních městech, ubytovny i panelová sídliště s několika tisícovkami obyvatel. Hranice těchto lokalit mohou být jak symbolické, takzvané špatné adresy, tak i fyzické – lokality mohou být odděleny od ostatní obytné zástavby průmyslovou zónou, rušnou ulicí, vodním tokem či skládkou.

Pro účely výzkumu byl vybrán jeden z nejvíce exponovaných regionů, Ústecký kraj, ve kterém žije podle odhadů žije dvacet jedna až dvacet dva tisíc romských obyvatel těchto sociálně vyloučených lokalit.

Výzkum *Sociologický výzkum zaměřený na analýzu podoby a příčin segregace dětí, žákyň, žáků a mladých lidí ze sociokulturně znevýhodňujícího prostředí* (MŠMT a GAC, 2009), do něhož se zapojilo více než sto základních škol působících v blízkosti sociálně vyloučených lokalit a v němž byly zkoumány vzdělávací trajektorie přibližně osmi a půl tisíce žákyň a žáků, dospěl k závěru, že vzdělávací šance romských dětí a mladých lidí jsou v prostředí formálního vzdělávání ve srovnání s jejich vrstevníky nižší a klesají spolu s přibývajícím věkem: „*Společné pro všechny školy je zhoršení výkonnosti romských žákyň/žáků na druhém stupni základní školy, a to bez ohledu na míru koncentrace romských žáků. Na druhém stupni se také na výsledku romských dětí podepisuje fakt, že často chybí ve škole. Absence romských dětí jsou oproti jejich ostatním vrstevníkům téměř trojnásobné. Zatímco na prvním stupni lze rostoucí absence přikládat na vrub podmínkám života v sociálně vyloučeném prostředí a v důsledku toho relativně vyšší nemocnosti, na stupni druhém již ve větší míře indikují vztah ke škole a výuce*“.³⁶ Přitom právě mládež docházející na druhý stupeň základních škol je významnou částí cílové skupiny tohoto výzkumu.

Jako klíčové faktory vzdělanostních nerovností byly v této zprávě identifikovány méně rozvinutý kulturní kapitál, méně jazykově stimulující prostředí, nižší podpora rodiny, neexistence pozitivních pracovních-vzrostních vzorů a nižší materiální vybavení rodiny a horší materiální podmínky ve vyloučených lokalitách. Z hlediska neformálního vzdělávání jsou přitom rozhodující podpora rodiny a její materiální zázemí, tj. motivace vedoucí k dobrovolnosti a možnost financovat tu kterou činnost.

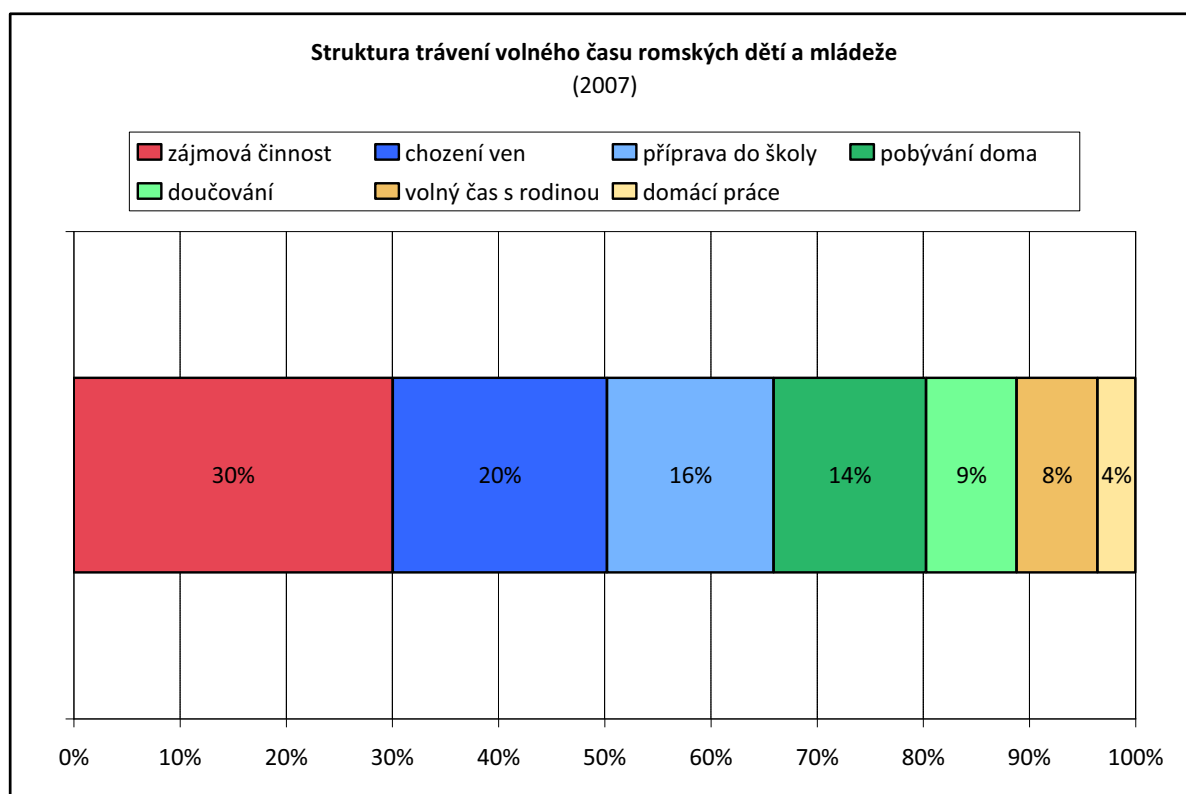
³⁴ Tento moment pochopitelně může přinést i konflikty: například když se dítě narodí v České republice, mluví místním jazykem, chodí zde do školy a cítí se být více doma zde než v zemi původu rodičů, může vyvstat pnutí mezi ním a rodiči, kteří nechtějí, aby jejich potomek opustil kulturní statky, které se si sebou přinesli (jazyk, znalost historie, vztah k příbuzenstvu apod.).

³⁵ Viz *Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a komunit v české republice a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti*, MPSV a GAC, 2006.

³⁶ *Vzdělanostní dráhy a vzdělanostní šance romských žákyň a žáků základních škol v okolí vyloučených romských lokalit*, MŠMT a GAC, 2009, s. 65.

Dosavadní výzkumné poznatky dále naznačují, že pro děti a mládež v sociálně vyloučeném prostředí je typické trávení volného času při neorganizovaných a nestrukturovaných aktivitách ve společnosti vrstevnic a vrstevníků na veřejných místech poblíž domů, v nichž bydlí. Relevanci tohoto tvrzení i v českém prostředí prokázal jak zmiňovaný výzkum *Sociologický výzkum zaměřený na analýzu podoby a příčin segregace dětí, žáků, žáků a mladých lidí ze sociokulturně znevýhodňujícího prostředí* (MŠNT a GAC, 2009), tak i šetření *Analýza vzdělávacích potřeb romských dětí a mládeže* (NROS a GAC, 2007), v jejichž rámci byly provedeny kvalitativní sondy mezi romskými žákyněmi a žáky ze sociálně vyloučených lokalit a jejich ostatními vrstevnicemi a vrstevníky.

Výzkum *Analýza vzdělávacích potřeb romských dětí a mládeže* (NROS a GAC, 2007) dospěl k závěru, že ve výsledné struktuře zahrnuje zájmová činnost, ať již v prostředí školních zařízení pro zájmovou činnost či v prostředí ostatním, u romských dětí a mládeže ze sociálně vyloučeného prostředí třicet procent případů; toto v sobě však obsahuje aktivity s různou mírou organizovanosti (jak pravidelné, tak i nízkoprahové činnosti).

Je důležité dodat, že činnosti spadající pod hlavičku neformálního vzdělávání byly lokalizovány takřka výlučně ve škole a jejím okolí, tj. tímto prostředím podmíněny: pokud se blízkosti školy určité neformální vzdělávání nenacházelo, cílová mládež ho jinde nevyhledávala, a proto ani nenavštěvovala. S tím souvisí i skutečnost, že organizace, které přímo v sociálně vyloučené lokalitě či její blízkosti působí, se v mnoha případech zaměřují právě na tuto cílovou skupinu, tj. jde o organizace specializované; **úkolem tohoto výzkumu však byla identifikace faktorů, které působí ve vztahu k organizacím obecným**, těm, které se na žádnou specifickou cílovou skupinu nesoustředí. Všechny tyto dřívější poznatky tvořily základnu pro současné kvalitativní šetření, jehož výsledky následují níže.

Obecným zjištěním šetření sociálně vyloučených romských dětí a mládeže je potvrzení dřívějších dílčích poznatků, tj. že docházení na pravidelné neformální vzdělávání je spíše

výjimkou, vzácnější spolu s přibývajícím věkem, zejména od dvanácti let³⁷ výše, tj. od dolní hranice zkoumané věkové kohorty.

Vzato podle typu organizace, romská mládež ze sociálně vyloučeného prostředí ve výrazné většině případů dochází pouze do nízkoprahových a otevřených klubů, tj. do zařízení s volnou docházkou. Menší část mládeže navštěvuje aktivity nabízené školou či střediskem volného času (jehož součástí mj. je i otevřený klub); pouze jednotlivce lze nalézt například v oddílech a zde je otázkou, zda jejich rodiny žijí v sociálně vyloučeném prostředí, neboť u těch, s nimiž se výzkum setkal, tomu tak nebylo.

Uvedené rozvrstvení potvrdil nejen výzkum ve městě Ústeckého kraje, ale i ve městech ostatních, neboť i v nich byly dotazovány nízkoprahové a otevřené kluby. Ilustrativním příkladem může být případ organizace,³⁸ jejíž program se skládá ze dvou částí: volnočasového centra fungujícího na nízkoprahových principech (nepravidelnost, nulová finanční náročnost) a pravidelného a zpoplatněného neformálního vzdělávání. Služeb obou větví využívají odlišné skupiny: v prvním případě jde v polovině případů o romské děti a mladé lidi ze sociálně vyloučeného či slabého prostředí, ve druhém o „neromské“, a to včetně těch s jinou státní příslušností, spíše se solidním socio-ekonomickým zázemím.

V nízkoprahových či otevřených klubech tvoří zkoumané romské děti a romská mládež většinu – mnohdy výraznou – docházejících.³⁹ Tyto kluby sice nabízejí volnočasové aktivity (PC⁴⁰, doučování, tanec, zpěv, keramika, malování na hedvábí, kulečnick, angličtina, stolní hry a jiné), nejde však z podstaty věci o činnosti pravidelné, nýbrž nárazové a ohlášené předem k určitému datu;⁴¹ kolektivy, které se jich účastní, proto jsou mnohdy značně proměnlivé, některá mládež dochází pouze do tohoto typu organizací. Na základě poznatků z klubů lze navíc říct, že těchto činností se ve většině případů účastní děti prvostupňového věku; mládež ve věku dvanáct a více let si do klubů chodí spíše povídat s vrstevníky; názor, že „mladší romské děti jsou vděčné za všechno, co pro ně sdružení dělá, jsou slušné, klidnější; od dvanácti let výše jsou vzdorovitější, kvůli porušení pravidel je občas nutné je vykázat“, vyslovený zaměstnankyní neziskové organizace poskytující neformální vzdělávání, nebyl v při rozhovorech zaznamenán ojedinele, i když jej pochopitelně nelze zobecnit.

Děti a mládež ze základní školy, která se nachází v blízkosti sociálně vyloučené lokality, využívají pouze její nabídky neformálního vzdělávání, například do střediska volného času nedochází žádné. Také v tomto případě mají o kroužky nabízené školou mají zájem zejména mladší děti, tj. prvostupňové, konkrétně nejvíce o tancování a fotbal; kroužky zde nejsou zpoplatněné. Do místního klubu často chodí mladší děti, protože zde mohou počkat, až si je rodiče vyzvednou, neboť jiný program nemají; i když do něj dojíždějí děti odjinud, nelze zde hovořit o „multikulturalitě“, jak je pojata v této zprávě, neboť jde výlučně o děti romské. Na jinou z oslovených škol dochází přibližně dvacet pět romských dětí (pět procent žactva školy), přičemž ve nabízených kroužcích jich svůj mimoškolní čas tráví pět, v tomto případě je zájmová činnost spjata s poplatkem. **Pro obě školy je ve vztahu k neformálnímu vzdělávání orientovanému**

³⁷ Hranice dvanáct let byla nezávisle na sobě zmíněna několika respondentkami a respondenty.

³⁸ Podobný případ byl zaznamenán ještě u jedné organizace.

³⁹ Padesát, v jednom případě i devadesát procent.

⁴⁰ Počítače jsou patrně největším lákadlem, neboť mnohé děti a mladí lidé jej doma nemají, a tak hledají veřejně přístupná místa s internetem zdarma.

⁴¹ Nízkoprahové kluby také primárně poskytují sociální služby: kontaktní práce, krizová intervence, poradenství, poskytování informací, spolupráce se školami. I proto do nich mj. docházejí děti a mladí lidé, kteří například mají problémy doma, berou drogy apod.

na tuto cílovou skupiny překážkou nedostatek prostředků, ať již na personál či na vybavení.⁴²

Z přibližně šesti tisíc čtyři sta dětí docházejících do čtyřech středisek volného času zapojených do výzkumu, tvoří romské děti a romská mládež přibližně dvě procenta, v absolutních číslech jde o sto dvacet pět dětí, nejvíc jich je zapojeno do tanečních kroužků a zpěvu; jedná se přitom děti a mladé lidi z rodin, které dbají na rozvoj svých potomků, tj. na vzdělání v široké smyslu slova, což je charakteristika společná s tou mládeží, která byla „nalezena“ v neziskových organizacích poskytujících neformální vzdělávání (oddíly). **Některé děti ze sociálně vyloučeného prostředí neví, že v jejich bydlišti středisko volného času existuje a nabízí volnočasové aktivity.**

Neziskové organizace poskytující za poplatky neformální vzdělávání mají dlouhodobé zkušenosti pouze s dětmi z rodin kladoucích důraz na rozvoj svých dětí, což je například případ sourozenců (ve věku devět a čtrnáct let), které rodiče na pravidelné týdenní tréninky dovážejí z města vzdáleného dvacet kilometrů. V takovém případě jde o děti motivované, které vyjadřují svůj hluboký zájem o aktivitu tím, že se jí účastní pravidelně; specifický přístup k nim není potřebný, a proto ani specifické odborné zázemí. Z výše popsaného lze také dovodit, že krátkodobá zkušenost tohoto typu organizací spočívá v tom, že se dítě přihlásí, ale po dvou či třech návštěvách přestane docházet.

Na základě – byť hrubého – sondování situace v jednom městě lze jako podloženou hypotézu uvést, že **čím větší je míra a koncentrace sociálního vyloučení, tím větší existuje vázanost na nabídku neformálního vzdělávání v bezprostředním okolí bydliště.⁴³** V tomto okolí přitom **není** ve srovnání s ostatním prostředím tolik **rozvinutá infrastruktura**, tj. nabídka, příležitost někam docházet, **prostředí je spíše** – v širokém smyslu slova – „**monokulturní**“ a **vázané na sociální sítě**, když například v nízkoprahových klubech je „multikulturalita“ často nesena přátelstvím; ve střediscích volného času se naproti tomu ve větší míře potkávají děti a mladí lidé, kteří se neznají.

Významný díl mimoškolního času romské mládeže ze sociálně vyloučeného prostředí zabírají neorganizované venkovní činnosti,⁴⁴ od sportu na hřištích až po prosté pobývání venku s kamarádkami a kamarády („*toulání po městě v partách*“). Škola v blízkosti sociálně vyloučené lokality odhadla, že výlučně tímto způsobem naplňuje svůj mimoškolní čas až polovina dětí, většinou starších, tj. ve věku dvanáct a více let.

Oslovené organizace se přitom víceméně shodují, že zejména mladší děti ze sociálně vyloučených romských rodin vítají podněty a nabídku činností, u starších je významným faktorem nižší zájem o formální i neformální vzdělávání: „Myslím, že tedy alespoň moje děti

⁴² Vzhledem k těsnosti sociálních kruhů, v nichž se velká část cílové mládeže pohybuje, nabývá role základní školy na důležitosti. Ideálem je v daném případě „komunitní škola“ jako instituce, která je úzce propojena nejen s dětmi, ale i s širším lokálním sociálním prostředím; která nabízí pestrou paletu mimoškolních vzdělávacích a zájmových činností, opět nejen pro své žákyně a žáky, ale i pro jejich rodiny; která se snaží o partnerství s rodiči. Výzkum *Sociologický výzkum zaměřený na analýzu podoby a příčin segregace dětí, žákyň, žáků a mladých lidí ze sociokulturně znevýhodňujícího prostředí* (MŠMT a GAC, 2009) například ukázal, že při udržování této cílové skupiny na základních školách hlavního vzdělávacího proudu se lépe daří školám s vysokým zastoupením romských dětí, jelikož tuto skutečnost přijaly jako výzvu a rozhodly se využít všechny dostupné podpůrné nástroje, ať již se jedná o doučování, přípravné ročníky či funkce asistenta pedagoga. Škola je přitom v obecné populaci nevyužívanějším a nejdůvěryhodnějším zdrojem pro získávání informací o možnostech neformálního vzdělávání. Viz *Zdroje informací a kritéria při výběru volnočasových aktivit* (NIDM a FACTUM INVENIO 2008).

⁴³ V tomto případě jsou ponechány stranou nízkoprahové či otevřené kluby.

⁴⁴ V tomto případě se tak potvrzuje zjištění výzkumu *Zdroje informací a kritéria při výběru volnočasových aktivit* (NIDM a FACTUM INVENIO 2008), podle nějž (s. 14) „[d]ěti z rodin na vyšších příčkách žebříčku navštěvují organizované volnočasové aktivity častěji než děti z rodin na nižších příčkách.“

jsou šťastné, když jim dám nějaký podnět, oni na to vůbec nejsou zvyklí, že je někdo poslouchá“, jak uvedla učitelka základní školy. Mládež, s níž byly vedeny rozhovory, nejčastěji preferovala současný tanec, hudbu (zpěv či hra na nástroje) a počítače:⁴⁵ právě zde tak existuje příležitost pro organizace poskytující neformální vzdělávání.

Malý zájem mnohých rodičů, jež lze z této výpovědi dovodit, se projevuje nejen ve vztahu k formálnímu vzdělávání (například vysoký počet neomluvených či omlouvaných absencí), ale i ke vzdělávání neformálnímu: mnozí rodiče mimoškolní čas dětí ponechávají jim samým,⁴⁶ bezprizorné, aniž by věděli, kde jsou a co dělají; jediné, co jim dají na starost, je hlídání mladších sourozenců, kteří pak všichni dohromady docházejí do nízkopražového či otevřeného klubu.

Obecným faktorem zabraňujícím navštěvování organizovaných volnočasových aktivit tak je **rodinné prostředí, které děti a mládež nevede (nejen) k neformálnímu vzdělávání**: „Podíl rodin, které jejich děti zajímají, lze odhadnout na dvacet až třicet procent. Zbytek rodin s nimi nikam nejezdí ani nechodí, děti mnohdy třeba nikdy nejdou vlakem nebo nebyly v ZOO“, uvedla pracovnice nízkopražového zařízení.

Nesoustavnost, v níž řada dětí a mladých lidí ze sociálně vyloučeného prostředí vyrůstá, má za následek, že se neprotínají s činnostmi, které vyžadují pravidelnost⁴⁷, jež je však neodlučitelným znakem každého vzdělávání, tj. formálního i neformálního. Často se tak stává, že na vybranou činnost docházejí jeden či dva měsíce, a pak přestanou, přestože za ni jejich rodiče zaplatili: „romským dětem často chybí motivace pracovat na sobě, ukázat, že něco umí“⁴⁸ či „Obecně jsou problematické vázané, pravidelné aktivity; více se otevírají jednotlivci, u part je to složitější“.⁴⁹ Podle zkušeností jedné z respondentek i sami děti a mladí lidé jsou si této nesoustavnosti vědomi, když říkají „na kroužek nebudu chodit, protože mě to asi přestane bavit“.

Mezi projevy rodinného zázemí s těmito charakteristikami náleží i **nízká míra informovanosti mládeže o existující nabídce**: při rozhovorech několik oslovených mladých lidí nevědělo, že v obci existuje středisko volného času či si myslelo, že se do té které aktivity nelze přihlásit, pokud ji člověk již nezvládá („ráda bych chodila tancovat, ale neumím to“). Zvyšování míry informovanosti je přitom odvislé od činnosti organizací, do nichž tato mládež dochází, tj. nízkopražových či otevřených klubů a škol, a dále od čínanosti a sociálních sítí ostatních organizací ve vztahu k organizacím předcházejícím. Jelikož žádná z těchto organizací – středisko volného času, neku-li oddíl – není povinna se tímto směrem vydat, je vše založeno na dobrovolnosti, která zde ve vztahu k multikulturalitě na kurikulární rovině ukazuje svou podvojnost: na jedné straně je definičním znakem a vysoce hodnocenou složkou neformálního

⁴⁵ V tomto ohledu se podobá celku dětí a mladých lidí, kteří pravidelně navštěvují neformální vzdělávání, neboť u nich vedou činnosti sportovní a pohybové, následovány uměleckými. Viz *Zdroje informací a kritéria při výběru volnočasových aktivit* (NIDM a FACTUM INVENIO 2008), s. 27.

⁴⁶ Srovnej kvantitativní šetření *Zdroje informací a kritéria při výběru volnočasových aktivit* (NIDM a FACTUM INVENIO 2008), kterého se zúčastnilo 611 respondentek a respondentů *obecné populace*. Toto šetření zjistilo, že „[r]odiče dětí do 15 let jsou přesvědčeni o užitečnosti organizovaných volnočasových aktivit pro děti. Více než tři čtvrtiny jich (78 %) zastávají názor, že by děti měly navštěvovat hodně kroužků a kurzů, aby rozvíjely svou osobnost a 80 % rozhodně nebo spíše souhlasí také s tím, že je dětem třeba volný čas organizovat, aby se nenudily a nezlobily“ (s. 10). U sociálně vyloučených rodin se často projevují odlišné postoje ještě silněji, než je tomu v průměru, který zachycuje uvedené šetření.

⁴⁷ Nepravidelnost není ve všech případech dána pouze na straně dětí a mladých lidí, ale také potřebami rodiny, jejímž výrazem je například migrace. V jednom případě respondentka, konkrétně vedoucí klubu při škole, vysvětlila nepravidelnou docházku této cílové skupiny tím, že si její část nepamatuje, kdy se kroužek koná, či že nemá hodinky a/nebo nezná hodiny, či že „pro ni čas nehraje roli“.

⁴⁸ Rozhovor s pracovnicí nízkopražového klubu.

⁴⁹ Rozhovor s pracovnicí neziskové organizace nabízející volnočasové aktivity.

vzdělávání, na druhé však znamená, že děti a mládež ze sociálně vyloučených romských rodin z povahy věci zůstávají stranou.⁵⁰

Z rozvrstvení navštěvovaných organizací, jakož i z výpovědí organizací samotných se ukazuje, že pro romské děti a mládež s latentním⁵¹ či zjevným zájmem o neformální vzdělávání je **klíčovým faktorem**, který je k neformálnímu vzdělávání přitahuje, **bezplatnost**; i jen symbolická částka⁵² pro ně představuje problém. **V pozadí stojí zejména materiální chudoba sociálně vyloučených rodin a/nebo neochota rodičů svým potomkům vybranou činnost zaplatit či obecně jim dát peníze:** „Není možné očekávat, že si do kroužku cokoli přinesou z domova, protože rodiče je nepodpoří a peníze jim nedávají“, uvedla například pracovnice klubu. I pokud je v životním světě dítěte či mladého člověka přítomen zájem, naráží tudíž na překážku, kterou může samo/sám pouze obtížně překonat; jak to vyjádřil jiný respondent, ředitel domu dětí a mládeže, „romské děti často doma nemají zázemí; impuls musí přijít zvenku, protože od rodin nepříjde“.⁵³

Některá z oslovených středisek volného času s působením tohoto faktoru počítají, když mají **propracovanou poplatkovou politiku**, například v podobě možnosti ve výjimečných případech zcela odpustit poplatek za kroužek či rozložit jej do několika splátek, možnost po určitou dobu si činnost vyzkoušet a teprve posléze se rozhodnout, či nízká cena kroužku. Další z forem zapojování těchto dětí a mladých lidí do jejich aktivit jsou letní tábory zdarma: na nich pak romská sociálně vyloučená mládež převažuje. Při šetření byl také zaznamenán případ, kdy nízkoprahový klub zprostředkoval zájmovou činnost v domě dětí a mládeže několika dětem na základě prostředků získaných od nadace; podobně se jednomu z oslovených středisek volného času podařilo získat mimořádné prostředky pro kroužek, a proto jej nabízelo zdarma, což přitáhlo romskou mládež. Všechny tyto politiky a případy lze ve vztahu k „multikulturalitě“ v tomto prostředí považovat za příklady dobré praxe.

Práce s mnohými dětmi a mladými lidmi žijícími v sociálně vyloučeném prostředí **má** podle mnohých z oslovených organizací **svá specifika**, která vyplývají z výše uvedené nesoustavnosti: často **neudrží pozornost k jedné věci po delší dobu, a proto se jako vhodné jeví nezahlcování informacemi, střídání činností, dělání přestávek**; také je „*nebaví, když je chceme něco naučit, nemají rády moralizování a promlouvání do duše*“. Na otázku, co by mohlo středisko volného času udělat, aby tuto cílovou skupinu přitáhlo, tak jedna z respondentek (zaměstnankyně nízkoprahového klubu) kromě jiného odpověděla: „*Práce s těmito dětmi vyžaduje individuální přístup, na nějž není dům dětí a mládeže vybaven* [míněny zejména, ale nejen sociální služby jako například krizová intervence]. *Musel by se změnit v nízkoprahové*

⁵⁰ Několik středisek volného času v paralelně realizovaném výzkumu *Výzkum na téma "klíčové faktory ovlivňující inkluzi dětí a mládeže se specifickými vzdělávacími potřebami do zájmového a neformálního vzdělávání"* (NIDM a GAC 2009) tuto skutečnost vystihlo slovy, že si mohou vybrat, kdo k nim bude docházet. V této souvislosti lze poznamenat, že míra zasíťování (sdílení informací) *napříč* různými typy organizací je spíše nízká a závislá na aktivitě jednotlivců.

⁵¹ Výrazem latentního zájmu je například výše uvedená citace, že mnohé děti jsou šťastné, když jim někdo dá k něčemu podnět.

⁵² Tato částka se pohybuje v řádu desetikorun. Zpovídaná mládež tento faktor nezmínila ani v jednom případě.

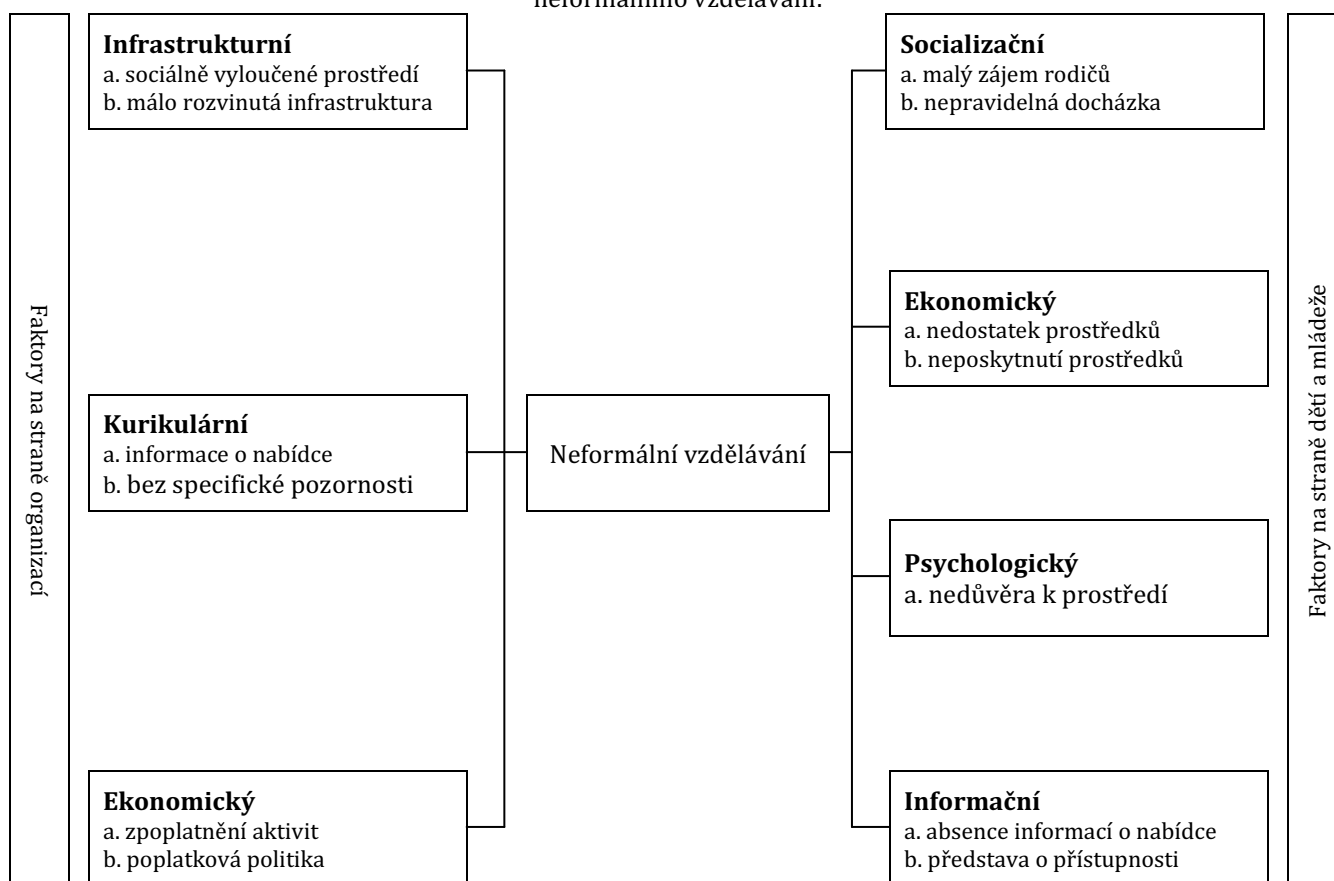
⁵³ Výzkum *Zdroje informací a kritéria při výběru volnočasových aktivit* (NIDM a FACTUM INVENIO 2008) mj. provedl segmentaci rodičů podle jejich vztahu k volnému času dětí. U skupiny rodičů označené jako „chudší“ (dalšími typy byly „rodinný typ“, nároční, moderní a uzavření) poskytuje následující charakterizaci: „[s]vým dětem se snaží vyjít vstříc, ale sami jim volný čas neorganizují. Výběr kroužku zajišťuje nejčastěji dítě samo. Tyto děti méně často navštěvují zájmové kroužky, i družinu, naopak se častěji věnují vlastním zájmům doma, nebo jsou někde s kamarády. Informace o kroužcích rodiče shání nejčastěji ve škole. Rodiče v této skupině jsou méně vzdělaní a častěji rozvedení a ekonomicky neaktivní.“ Zastoupení tohoto segmentu v populaci výzkum odhadl na třicet procent. Jak ukázala výzkumná zjištění, u sociálně vyloučených rodin je tato charakterizace v mnoha případech ještě silnější.

zařízení". Jedna z ostatních oslovených organizací proto s touto cílovou skupinou programově pracuje tak, aby ji naučila pravidelnosti; to ovšem vyžaduje individuální plány. Podle jiné lze doporučit: „vyvarovat se upřednostňování jednoho dítěte na úkor jiných, nehovořit nevhodně, nekárat romské dítě před ostatními, zkusit je zapojit do sblížovacích aktivit, nekoukat na ně jako na jiné“.

Organizace, u nichž tvoří romské děti a romská mládež většinu participujících, se víceméně shodují, že **jedním z faktorů, který ke stávajícímu rozvrstvení přispívá, je, že se z různých důvodů v takovém prostředí cítí dobře, a „bezpečně“, tj. netouží po kolektivech, s nimiž by se setkali ve středisku volného času:** ať již kvůli nepřítomnosti jejich referenční skupiny, kamarádek a kamarádů, formálnímu prostředí (jehož výrazem je například vykání místo tykání) či špatným zkušenostem.⁵⁴

Souhrnně – je-li vztažen výše vykreslený obraz k faktorům, jak byly klasifikovány výše – šetření ukázalo, že pro romskou mládež bariéru zapojování do pravidelného neformálního vzdělávání **na straně organizací** představuje málo rozvinutá infrastruktura jako výraz bydlení v sociálně vyloučených lokalitách; organizace, které v jejich blízkosti působí, jsou zaměřeny na osoby, které v nich bydlí, což má za následek, že do nich mnohdy dochází pouze romské děti.

Přehled faktorů zapojování romských dětí a romské mládeže ze sociálně vyloučeného prostředí do neformálního vzdělávání:

⁵⁴ Samostatnou pozornost, jež však stojí mimo hranice této zprávy, by bylo možné věnovat vztahům mezi romskými dětmi a mládeží, pokud jsou založeny na „nepřekročitelné“ hierarchii původu. Nízkoprahové kluby se tak setkávají s tím, že musí některým klientkám/klientům vysvětlovat, že v prostoru klubu není nikdo „degeš“.

Dalším důležitým faktorem, který z hlediska romské mládeže ze sociálně vyloučeného prostředí organizace rozčleňuje, je zpoplatnění volnočasových činností: vysoká návštěvnost byla zaznamenána v nízkoprahových klubech, jejichž služby jsou zdarma.

Třetí faktor, který působí na straně organizací, je nižší míra informování cílové mládeže o existující nabídce a absence specifické pozornosti věnované této skupině obecně; změna v této oblasti by však například v případě středisek volného času znamenala redefinici jejich působení, tzn. aktivní snahu o zapojení příslušné cílové skupiny.

Působení personálního faktoru nebylo možné v rámci tohoto výzkumu ověřit, nejen z hlediska jeho nastavení, tj. malého počtu respondentek a respondentů a nepřítomnosti hodnocení práce s dětmi, ale i z hlediska zjištění, neboť mládež ze sociálně vyloučeného prostředí dochází například do středisek volného času pouze výjimečně.

Na straně mládeže byly jako výrazná bariéra identifikovány proměnné faktory socializace, tj. nízká podpora rodin ve vztahu k rozvoji v oblasti neformálního vzdělávání a nepravidelná docházka.

Dále, jakékoli zpoplatnění představuje pro děti a mladé lidi, kteří by rádi na nějakou aktivitu docházeli, překážku, ať již z důvodu celkové chudoby rodiny či její rozpočtové politiky, v níž na neformální vzdělávání není místo. Ekonomické proměnné tak v případě této cílové skupiny hrají klíčovou úlohu.

Důležitou roli je nutné přiznat i proměnným psychologickým a informačním. Mnohé děti a mnozí mladí lidé ze sociálně vyloučeného prostředí raději docházejí do prostoru, kde se cítí „mezi svými“ a rozlišují mezi „aktivitami pro nás“ a „aktivitami pro ostatní“. Také jejich informovanost o existující nabídce a jejich podmínkách není příliš vysoká.

4.3 Děti a mládež z vietnamského minoritního prostředí

Děti a mládež rodičů původem z Vietnamu jsou v širokém povědomí⁵⁵ zapsáni jako ti, kteří v prostředí formálního vzdělávání dosahují průměrných a často nadprůměrných výsledků, což je dáno zejména rozšířeným kulturním vzorcem kladoucím mimořádný důraz na vzdělání:⁵⁶ „*I když nemáme čas a je moc práce, tak je moc důležité, aby děti chodily do školy, aby měly vzdělání. To je pro nás moc důležité. Může být spíš problém, že vietnamské děti neumí moc vietnamsky. Že umí líp česky, protože tady vyrůstají, chodí do školy. A tak se otevírá několik vietnamských škol tady, aby se děti mohly učit Vietnamsky. Protože když tady chodí do školky, do školy, umí líp česky než vietnamsky. Rodiče nemají čas je učit*“.⁵⁷ V posledních letech také narůstá počet těch dětí, které se narodily v České republice a byly/jsou vychovávány „českými chůvami a babičkami“, mnohdy neznají vietnamštinu a ani o její výuku nejeví zájem.⁵⁸

Poznatky z předvýzkumu, zahrnující studium dokumentů a expertní rozhovory, naznačily, že je velmi obtížné přesvědčit vietnamské rodiče, aby pouštěli své děti na organizované a pravidelné volnočasové aktivity: rodiny podle těchto informací často striktně oddělují aktivity vztahující se

⁵⁵ K tématu například existuje nespočet novinových článků.

⁵⁶ Tento vzorec lze ale patrně vystopovat i u imigrantek a imigrantů z jiných zemí, jak naznačil výzkum *Analýza přístupu žen imigrantek a mužů imigrantů ke vzdělávání a na trh práce v České republice* (MPSV a GAC 2006): takřka dvě třetiny oslovených uvedly, že pro spokojených život jejich dětí je vzdělání velmi důležité.

⁵⁷ Citováno z kvalitativního rozhovoru použitého v diplomové práci: HORÁK, Martin. *Integrace státních příslušníků Vietnamu v České republice*. Brno: Masarykova universita, 2009, s. 63. Podobně viz BROUČEK, Stanislav. *Aktuální problémy adaptace vietnamského etnika v ČR*. Praha: Etnologický ústav AV ČR, 2003.

⁵⁸ Viz například *Rozhovor s učitelkou češtiny Jiřinou Duškovou* na www.migraceonline.cz.

k formálnímu vzdělávání, tj. výuku českého jazyka a doučování, od činností, které náleží do oblasti neformálního vzdělávání a vyplývají ze zájmů dítěte. Zatímco první skupinu aktivně vyhledávají, druhé se účastní s výrazně nižší ochotou, a to i v případě, kdy oba druhy činností poskytuje ta samá organizace: „vietnamské děti mají méně volného času v pravém slova smyslu než české děti – mnohem více se učí. České děti často chodí ven, to vietnamské ne. Hodně času tráví na internetu, hodně chatují, blogují atp. Hlavně bohatší rodiny platí dětem doučování a prestižnější kroužky – hlavně jazykové a tenis.“ Toto byla hlavní hypotéza, jejíž platnost měl výzkum za úkol potvrdit či vyvrátit.

Rozhovory s organizacemi ukázaly, že obraz z předvýzkumu vystihuje velkou část, avšak ne celek mimoškolního života vietnamských dětí a mládeže.⁵⁹ Ze tří zkoumaných sociálních kategorií, tj. **v komparativním ohledu, je sice zastoupení vietnamské mládeže v organizacích poskytujících pravidelné neformální vzdělávání nejsilnější,⁶⁰ avšak v rámci populace osob původem z Vietnamu však je však tento typ vzdělávání záležitostí menšiny, klesající s přibývajícím věkem;** například z deseti oslovených mladých lidí pouze dvě dívky navštěvovaly organizovanou zájmovou aktivitu, zbytek ve volném čase (tj. čase bez povinností) buď pobývá doma (počítač) či neorganizovaně venku (chození ven s kamarádkami a kamarády, jízda na kole, čtení aj.).

Spřítomností vietnamských dětí a mladých lidí se výzkum setkal ve všech typech zapojených organizací, vyjma nízkoprahových a otevřených klubů: pokud do nich někdy nějaký mladý člověk dorazil, bylo to pouze náhodou a na základě iniciativy kamaráda původem z České republiky. Podle výpovědi jedné z respondentek je tato absence v nízkoprahových klubech dána tím, že pro vietnamské děti a mladé lidi neexistuje „prázdný čas“ a i kdyby se takový vyskytl, rodiče či sami děti by jej vyplnili. Jak to vystihla jedna respondentka v rámci jiného výzkumu, „jinak taky často pomáhám rodičům nebo známým. Třeba po škole se zbožím nebo o víkendu jsem i na stánku a tak. Aspoň si vydělám nějakou tu korunu. Vietnamci jsou pořád v práci, skoro nemají čas na nic jiného. Ale peníze jsou třeba. Taky pomáhám třeba doma, když je třeba něco udělat. Takže toho volného času moc není. Vidím to i u kamarádek, co nemají co dělat, tak se nudí. Já když se neučím, tak hned něco začnu dělat. Nuda je ztráta času“.⁶¹

Do dvou oslovených **středisek volného času** v příslušném kraji v loňském roce docházelo z celkového počtu dvou tisíc dvě stě dětí přibližně sto šedesát vietnamských dětí a mladých lidí, tj. tvořili zde sedm procent nedospělé navštěvující populace. Jakkoli se mohou zdát počty docházejících vysoké, obě střediska odhadla, že jde o **malou část vietnamských dětí a mladých lidí;** jestliže však ještě před přibližně pěti lety šlo o výjimečné případy, od té doby **zájem o neformální vzdělávání poskytované těmito organizacemi narůstá.**

Činnosti, které si zde zapojení vybírají, nejsou úzce profilované, jejich zájmy sahají od sportu, přes estetické kroužky, až po kroužky sběratelské.⁶² Do středisek přichází na základě své, respektive rodinné iniciativy, bez nutnosti cíleného oslovování. V tomto případě jde tudíž o motivovanou a informovanou skupinu, navíc s pravidelnou docházkou, která takřka výlučně zvládá český jazyk plynně či velmi dobře: „rodiče by si je nedovolili poslat na kroužek, kdyby neznali jazyk“ či „rodiče by si netroufli do kroužku poslat dítě, které neumí řeč, je tu motiv vyniknutí a nechtějí, aby se mu ostatní děti smály. Teprve když má dítě předpoklady pro

⁵⁹ K rozvedení tohoto viz dále.

⁶⁰ Z tohoto důvodu bylo v případě této mládeže nejméně obtížné nalézt obecné organizace se zkušeností.

⁶¹ Viz HORÁK, Martin. *Integrace státních příslušníků Vietnamu v České republice*. Brno: Masarykova universita, 2009, s. 78.

⁶² Oslovená mládež mezi preferovanými aktivitami nejčastěji zmiňovala počítač, tenis, tancování či sport obecně; v tomto ohledu se podobá celku dětí a mladých lidí, kteří pravidelně navštěvují neformální vzdělávání, neboť u nich vedou činnosti sportovní a pohybové, následovány uměleckými. Viz *Zdroje informací a kritéria při výběru volnočasových aktivit* (NIDM a FACTUM INVENIO 2008), s. 27.

bezproblémové fungování na aktivitě, vypustí ho" (výpovědi ředitele domu dětí a mládeže a ředitele organizace sdružující různé oddíly). Podle vedení středisek není k této skupině nutné přistupovat specificky.⁶³ Faktorem, který by působil vůči docházce protisměrně, není ani omezení sociálních kontaktů na krajanky a krajany: **kroužky běžně fungují na multikulturní bázi a otevřenosti**, komunikace v českém jazyce.

Podle odhadu oslovené **základní školy** je neformální vzdělávání součástí mimoškolního času přibližně šestiny až pětiny starších žákyň a žáků původem z Vietnamu; naopak prvostupňové děti využívají kroužků při škole v hojně míře. Mládež na druhém stupni lze podle zkušeností školy z hlediska náplně mimoškolního času rozčlenit do tří nepřekrývajících se částí:

1. *ta, která se intenzivně připravuje na studium na gymnasiu.* Do této kategorie náleží mládež, která odpovídá rozšířenému obrazu: formální vzdělání je pro ni a zejména pro její rodiny prvořadou prioritou, za níž cílevědomě a s dobrými či vynikajícími výsledky směřují.⁶⁴ Kromě docházky do základní školy tato skupina v mimoškolním čase studuje další tři až čtyři hodiny denně, včetně období letních prázdnin. Je-li z těchto prvků složen časový snímek dne, ukáže se, že této skupině se nedostává čas na neformální vzdělávání, jeho navštěvování je výjimečné. Podle odhadu oslovené základní školy do této části náleží až čtyřicet procent vietnamské mládeže, která dochází na druhý stupeň základní školy.
2. *ta, která nedochází do školy.*⁶⁵ V tomto případě se jedná o skupinu tvořenou podle zkušeností školy až čtyřiceti⁶⁶ procenty druhostupňové mládeže, která na školu dochází. Často do této skupiny náleží ta mládež, která v České republice žije bez rodičů („bezprizorně“), tj. je vychovávána příbuznými, hledá si zde svůj prostor; převážně jsou tu také zastoupeny mladí lidé z chudšího prostředí. Ve školním ani mimoškolním čase tato část nenavštěvuje žádnou formu neformálního vzdělávání, svůj volný čas tráví prodejem v obchodech, dále často v internetových kavárnách či hernách, celkově takřka výlučně mezi dalšími lidmi původem z Vietnamu.⁶⁷
3. *ta, která stojí mezi předchozími skupinami.* Takto vymezena tvoří tato část zbytkovou kategorii těch, kteří tráví domácí přípravou méně času a současně chodí do školy. Co do zájmů a trávení mimoškolního času se tato mladí lidé podobají svým vrstevnicím a

⁶³ Tento názor, který při rozhovorech výrazně převažoval, neznamená, že sama cílová skupina mládeže nějaké specifické potřeby nemá. Výzkum se však s jejich deklarací nesetkal; ta část mládeže, která navštěvovala/navštěvuje pravidelnou zájmovou činnost, se shodla, že s poskytovateli a vedoucími neměla žádný problém a s aktivitou byla spokojena.

⁶⁴ Při výzkumu byl zaznamenán případ chlapce, který neuspěl v přijímacím řízení, a proto byl rodinou odeslán zpět do Vietnamu.

⁶⁵ Povinná školní docházka se přitom podle *Zákona č. 561/2004 Sb. o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání*, § 36, odstavec 2, vztahuje i „na občany jiného členského státu Evropské unie, kteří na území České republiky pobývají déle než 90 dnů ... [a] na jiné cizince, kteří jsou oprávněni pobývat na území České republiky trvale nebo přechodně po dobu delší než 90 dnů, a účastníky řízení o udělení mezinárodní ochrany“. Dbát na přihlášení a pravidelnost docházky je odpovědností rodičů; možné sankce při neplnění PŠD sahají od pokuty až po trestný čin ohrožování mravní výchovy dětí a mládeže.

⁶⁶ Uvedené číslo vypovídá pouze o zkušenosti jedné školy, třebaže na ní tato cílová skupina tvoří již delší dobu významnou část: nevypovídá tudíž o veškeré vietnamské mládeži žijící v České republice a nelze jej proto brát jako přesný údaj. Celoplošné stanovení přesného podílu mládeže, která nedochází do školy, přesahuje – vzhledem ke kvalitativnímu nastavení – možnosti tohoto výzkumu a vyžaduje samostatné šetření. Skutečnost, že mezi vietnamskou mládeží takový segment existuje, je však pro tento výzkum významné zjištění.

⁶⁷ Tato část vietnamské mládeže vnáší trhlinu do rozšířeného jednorozměrného obrazu vietnamských dětí jako studijních typů s vynikajícími výsledky; navíc podle oslovené základní školy se některé děti začínají v přístupu ke škole či v chování dostávat na průměrnou úroveň dětí ostatních, tj. vynikající výsledky již pro ně nejsou prioritou, za níž následuje velký prázdný prostor a teprve posléze priority další.

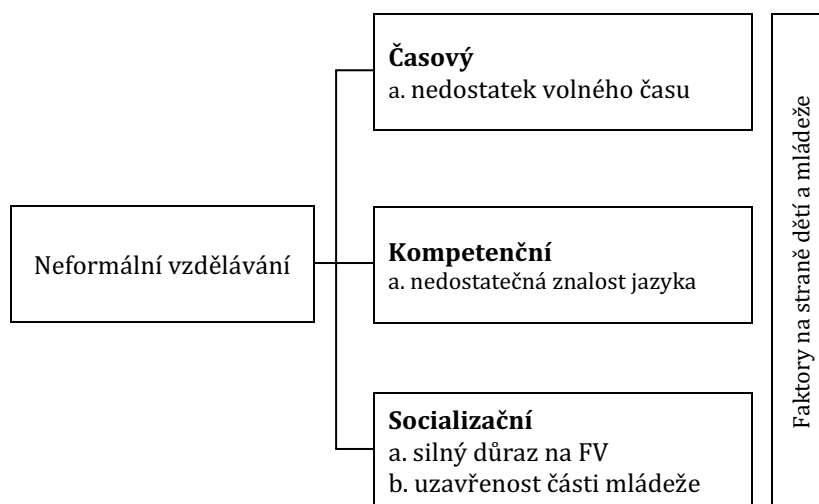
vrstevníkům, vyjma toho, že mnozí pomáhají rodičům v obchodě; v mimoškolním čase také navštěvují pravidelné neformální vzdělávání, v několika případech na ne-amatérské úrovni. V tomto případě jde přibližně o dvacet procent vietnamské mládeže.

Toto rozvrstvení se sice opírá o zkušenosti jedné základní školy, i tak je nutné jej brát minimálně jako relevantní hypotézu, neboť její zkušenosti s vietnamskými dětmi a mladými lidmi jsou dlouhodobé a ostatní typy organizací (střediska volného času, oddíly) přicházejí do kontaktu pouze s malou částí mládeže, se zbytkem mají převážně fragmentární a nahodilé zkušenosti.

Ostatní oslovené organizace poskytující neformální vzdělávání mají zkušenosti s podobnými dětmi a mladými lidmi jako střediska volného času, tj. s motivovanými („*když se vietnamské děti rozhodnout něco dělat, tak to dělají: najdou si, co je baví, přihlásí se sportují*“), uvedl ředitel občanského sdružení poskytujícího neformální vzdělávání), s dobrou či vynikající znalostí českého jazyka, bez nutnosti specifického přístupu („*s Vietnamci se pracuje lépe než s našimi dětmi*“).⁶⁸

Specifika vietnamské mládeže ve vztahu k neformálnímu vzdělávání tak **spočívají zejména v: nastavení priorit**, kdy pro rodiče je klíčové formální vzdělávání a teprve při jeho zvládnutí se otevírá prostor pro vzdělávání neformální a naopak; **míře jazykové kompetence**, tj. zvládnutí českého jazyka, které je i ze strany rodiny vnímáno jako předpoklad zapojení do této větve vzdělávání; **podpoře rodinného prostředí**, neboť nemalá, bezprizorná část mládeže podle zjištění nedochází do školy, neřku-li do nějakého kroužku či oddílu. **Žádné z těchto specifíků se neproměňuje v bariéru na straně organizací v jejich stávajícím nastavení.** Na rozdíl od sociálně vyloučené romské mládeže se v tomto případě jako bariéra neukázaly být finance; toto ale nelze zobecnit, protože výzkum se potkal pouze s tou mládeží, která si vybranou činnost může dovolit.

Přehled faktorů zapojování dětí a mládeže z vietnamského minoritního prostředí do neformálního vzdělávání:⁶⁹

Malé zapojení do neformálního vzdělávání je tudíž záležitostí individuálních (neznalost jazyka) či sociálně-biografických (rodinné priority, bezprizornost) charakteristik toho kterého mladého člověka.

⁶⁸ Jediným problémem je z hlediska těchto organizací migrace rodin, která přerušuje několikaletou práci; jde však o činitel, který stojí mimo rámec zájmu této zprávy.

⁶⁹ FV = formální vzdělávání.

4.4 Děti a mládež z čínského minoritního prostředí

Čínské občanství je v současné době desátým nejčastějším občanstvím osob jiné státní příslušnosti žijících v České republice, celkem jde přibližně o pět tisíc jednotlivců. Na počátku devadesátých let do země přicházeli zejména ti, kteří se neúspěšně pokoušeli ukotvit v Západní Evropě; v několika posledních letech přijíždí většina rodin přímo z Číny či přes nějaký jiný stát Střední a Východní Evropy.

Podobně jako v jiných částech světa i v České republice podle dosavadních poznatků působí lidé původem z Číny jako „neviditelní“, do značné míry uzavření ve vztahu ke svému okolí.⁷⁰ Tato neviditelnost,⁷¹ jakož i – na rozdíl od vietnamských dětí a mladých lidí – nedostatek informací ve vztahu k formálnímu vzdělávání, neřku-li neformálnímu, vedla k zařazení této sociální kategorie osob do výzkumu. Výzkum se zde zaměřil především na zjišťování, zda vůbec a případně v jaké míře se čínská mládež účastní neformálního vzdělávání a co dělá ve volném čase.

Předvýzkum v této oblasti naznačil, že na rozdíl od vietnamské mládeže a jejích rodin je v případě rodin původem z Číny silnější důraz kladen na uchování kulturních statků a vzorců země původu, zejména pokud jde o jazyk; jak poukázal jeden z mála výzkumů v této oblasti, „[t]éměř polovina dětí Číňanů žijících v České republice mluví pouze čínsky, dalších 40 procent jich kromě čínštiny ovládá i angličtinu. Česky mluví necelých 20 procent dětí a to většinou v kombinaci s jinými jazyky a 2,5 procent dětí respondentů mluví pouze česky.“⁷²

Výzkum obtížnou dosažitelnost čínských dětí a mládeže potvrdil při oslovování organizací, které nabízejí neformální vzdělávání a současně mají s čínskou mládeží zkušenosti: například ze sedmi oslovených středisek volného času se s čínskou mládeží setkala pouze jediné. Z tohoto důvodu naplnily kategorii „organizace poskytující neformální vzdělávání, zejména neziskové“ základní školy, které mají zřízeny školní kluby či komunitní centra.⁷³ Kromě základních škol byla přítomnost čínské mládeže zjištěna v základní umělecké škole a v jednom středisku volného času, naopak v žádném z oslovených nízkoprahových či otevřených klubů.

Další rozměr obtížné dostupnosti čínské mládeže ukázaly i rozhovory s ní samotnou, neboť míra její znalosti českého jazyka byla nízká. I pro základní školy je obtížné dozvědět se, co tato mládež dělá v mimoškolním čase, nejen kvůli nedostatečné znalosti jazyka, ale i kvůli neochotě toto téma rozebírat: „*Já se jich ptám. Je to jedno z tabuizovaných témat, kdy se obvykle mlčí. To je stejné, jako když se jich člověk zeptá v hodině v rámci rozvoje slovní zásoby „Co dělá tatínek?“ či „Čím je maminka“; a je ticho a oni řeknou, že nerozumí. Když se jich zeptáte „Co děláš odpoledne“, tak je ticho, neodpoví. Oni o sobě ani svých rodinách vůbec nechtějí mluvit“*, prezentovala svou zkušenost učitelka základní školy.

Za hlavní závěr vyplývající z realizovaných rozhovorů lze považovat, že čínské děti a čínští mladí lidé docházejí do organizací poskytujících neformální vzdělávání na multikulturní bázi pouze výjimečně, odhadem se jedná o maximálně deset dětí ze sta, v cílové skupině 12-18 let je tento poměr ještě nižší.

⁷⁰ Viz například OBUCHOVÁ, Lubica. *Čínská komunita v České republice 2001*. Praha: Orientální ústav AV ČR, 2002.

⁷¹ Za jeden z rozhodujících faktorů zde v tomto případě považovat minimální znalost českého jazyka u čínských rodičů, která činí případné navazování vztahů s okolím mimořádně obtížným. V této souvislosti je třeba poznamenat, že českému jazyku stojí blíže vietnamština než čínština.

⁷² MOORE, Markéta. *Číňané v České republice, 1992-2002: Zrod a formování symbolické komunity*. Dotazování se účastnilo sto čtyřicet pět respondentek a respondentů. Praha: Multikulturní centrum, 2002.

⁷³ Mnohé školy uveřejňují na svých internetových stránkách výroční zprávy včetně počtu dětí jiné státní příslušnosti setříděné podle země původu.

Mezi aktivitami, s nimiž se výzkum u oněch deseti ze sta setkal, byly nejvíce zastoupeny kroužky hudební a taneční, dále pak pohybové a výuka angličtiny. Pokud mládež původem z Číny na kroužky či kurzy dochází, jedná se o tu, která ovládá český či anglický jazyk, má dobré socio-ekonomické zázemí a rodiče, kteří se o její rozvoj v této oblasti zajímají („*intelektuální rodiny*“, „*manažeři*“⁷⁴), což se projevuje tím, že si sama vyhledá žádanou aktivitu (zejména přes kamarádky či kamarády ve škole) a není pro ni překážkou takovou činnost zaplatit. Motivace docházejících se projevuje i tím, že vybranou činnost navštěvují pravidelně a také ji dokončují.⁷⁵ Podle organizací, které s nimi mají zkušenosti, jde o bezproblémové⁷⁶ děti a mladé lidi, s nimiž se dobře pracuje a kteří nemají žádné specifické vzdělávací potřeby. Vzhledem k jejich nízkému zastoupení je pravidlem, že do zvolené činnosti docházejí bez krajanek/krajanů a přátelí se s ostatními. Při rozhovorech byl například zaznamenán případ chlapce, který v současné době dochází do druhé třídy základní školy: tento chlapec zde navštěvoval mateřskou školu, v níž navázal přátelství, která posléze pokračovala i v první třídě, a navštěvoval kroužek hudební, sportovní a jazykový.⁷⁷

Malé zapojení čínské mládeže přeneslo váhu těžiště zkoumání této kategorie do struktury mimoškolního času. Důležitým faktorem, kvůli němuž čínská mládež nespojuje svůj volný čas s neformálním vzděláváním, je **nízká znalost českého jazyka**. Na rozdíl od dětí a mládeže vietnamských rodičů, **nastupují mladí lidé původem z Číny** v převážné většině případů nikoli do první třídy a ve **většině případů nikoli na první stupeň, ale teprve na stupeň druhý**, což znamená, že do České republiky přijíždějí, spíše než aby se tu narodily. Proměnu v tomto trendu je možné očekávat teprve za několik let, až začnou chodit do škol rodičů, kteří v České republice žijí delší dobu a narodí se jim zde i děti; jelikož jich dosud je málo, půjde pouze spíše o dílčí, tj. o změnu poměru.

Výrazná jazyková bariéra vyžaduje od škol specifickou pozornost, na niž však často nemají potřebné prostředky, které by sloužily jako protiváha nadstandardní a dobrovolně odváděné práce.

Významnou roli zde hraje **silně zastoupené trávení mimoškolního času v prostředí, kde se český jazyk nerozvíjí**. Jak uvedla jedna respondentka, učitelka základní školy: „*Nevídám je s českými dětmi a ony se jazykově nerozvíjejí. Například po prázdninách zjišťuji, že to, co jsem je naučila (obraty, fráze), co uměly na konci školního roku, tak to téměř vyhaslo přes prázdniny, protože byly s rodiči a mluvily jenom čínsky. Patrně kdyby mluvily s českými dětmi, tak by jazyk nemohl tak vyhasnout*“.⁷⁸ Mládež, která do České republiky přichází ve vyšším věku studia⁷⁹

⁷⁴ V tomto ohledu se tito rodiče podobají zbytku populace. Viz například výzkum *Zdroje informací a kritéria při výběru volnočasových aktivit* (NIDM a FACTUM INVENIO 2008), s. 11, kterého se účastnilo 611 respondentek/respondentů: „Na potřebu navštěvovat hodně kroužků pro rozvoj osobnosti dítěte kladou silnější důraz lidé vzdělanější. Ve skupině lidí se základním vzděláním je to 75 %, se středním 80 % a mezi vysokoškolsky vzdělanými lidmi 85 %. Větší význam kroužkům přiřkládají také lidé z vyšších příjmových skupin“.

⁷⁵ Potvrzeno ze čtyř nezávislých zdrojů.

⁷⁶ Jak uvedl jeden respondent ze střediska volného času jako obecný postřeh, i „*konfliktní děti sem chodí, ale neprojevují se, protože je daná aktivita baví*“.

⁷⁷ Podobně je tomu i u jiného případu, tentokrát u dívky, přestože její míra znalosti českého jazyka je nízká. Jde o sestru dívky, které se na základní škole bez znalosti jazyka vypracovala až na nejlepší žákyni ve třídě za významné podpory ze strany rodiny.

⁷⁸ V převážné většině případů rodiče ovládají český jazyk velmi špatně. Jedna ze zpovídaných škol se pokusila podpořit multikulturalitu mezi dětmi tím, že se je snažila zapojit do společných činností, avšak neúspěšně, protože se vytvořily oddělené skupinky.

⁷⁹ Výzkum *Zdroje informací a kritéria při výběru volnočasových aktivit* (NIDM a FACTUM INVENIO 2008) přitom ukázal, že v *obecné populaci* pouze 13 procent dětí začíná navštěvovat neformální vzdělávání ve věku 9 a více let.

základní školy, z důvodu jazykové bariéry příliš nekomunikuje a tím pádem ani nekamarádí s ostatními, čímž se kruh uzavírá.⁸⁰

Druhou stranou nerozvíjení českého jazyka je rozvíjení čínštiny: výrazná většina – až devět desetin – dětí a mladých lidí studujících na základních školách, s nimiž se výzkum zprostředkovaně přes organizace setkal, se každý všední den (a patrně i v sobotu) ihned po výuce přesouvá do pražské soukromé čínské školy, v níž jejich výuka pokračuje, tentokrát se zaměřením na čínštinu, angličtinu a matematiku; rozdíly v soci-ekonomickém zázemí zde přitom nehrají roli. Pro mnohé rodiny je studium na této škole otázkou prestiže mezi krajankami a krajany; dalším motivem je snaha, aby děti nezapomněly jazyk a kulturní původ svých rodičů. Jelikož zde se studiem skončí okolo osmnácté či devatenácté hodiny, **sama možnost docházet na nějakou pravidelnou volnočasovou činnost je pro ně velmi omezená**, v případě prvostupňových dětí takřka vyloučená: „*Rodiče dbají na to, aby uměly čínsky číst a psát, to se tady nikde nevyučuje... Některé děti mají skutečně málo času: ráno jsou sem do školy, pak do té čínské školy, pak se vrátí navečer, jsou unavené po deseti hodinách. Ten režim tam asi bude přísný, protože se tam bojí přijít nepřipraveny*“, sdělila svou zkušenost pedagogická pracovnice školy. Důvody jsou i pragmatické: pokud se rodina rozhodne odstěhovat do jiné země či se vrátit do Číny (migrace čínských dětí mezi školami či zeměmi není podle zjištění nijak výjimečná), její dítě nalezne z pochopitelných důvodů lepší uplatnění, pokud ovládá anglický jazyk spíše než český.

Ani mládež, která nestuduje v čínské škole, nelze v převážné většině případů v mimoškolním čase nalézt v organizaci poskytující neformální vzdělávání, neboť již od brzkého věku pomáhá svým rodičům při podnikání:⁸¹ toto zjištění pochází jak od organizací, tak i z rozhovorů s mládeží (toto uvedly dvě dívky z deváté třídy). Dívky v mnoha případech pečují o mladší sourozence. **Pokud není tato mládež v čínské škole či nemusí zrovna pomáhat rodičům při obživě, pobývá doma u počítače, ven prakticky nechodí.**

Mnozí mladí lidé původem z Číny, kteří dokončí základní školu, na rozdíl od vietnamských ve studiu dále nepokračují směrem na střední školu, nýbrž začnou naplno pomáhat svým rodičům. Proto jsou i možnosti věkové skupiny 15-18 let výrazně limitované co se týká neformálního vzdělávání.

Výzkumné poznatky tudíž naznačují, že **život čínských dětí a mládeže je do značné míry určován jejich rodiči**; jak to ředitelka oslovené základní školy, „*rodina řídí život dítěte a podle svých potřeb, moc se na jejich potřeby nehledí. Jsou rodiny, kde jim záleží, jaké bude mít dítě vzdělání, jak bude ovládat jazyky, jestli bude na něco hrát nebo nikoliv, ale ve většině rodin tomu tak není*“.⁸²

Další faktor, který byl ve výzkumu identifikován, proto je **objektivní nedostatek volného či mimoškolního času, který by mohl být vyplněn neformálním vzděláváním**, dáno jednak dalším vzděláváním v čínské škole a pomocí rodičům. Konečně faktor třetí spočívá v **omezenosti sociálních sítí**, tj. v intenzivním životu mezi krajankami a krajany.

Je-li takto vykreslený obraz promítnut do prostoru teoretických předpokladů, jak byl popsán výše, je zřejmé, že v případě mládeže původem z Číny je **rozhodujícím faktorem nesplnění základního předpokladu, tj. navštěvování společných prostor**: multikulturalita se

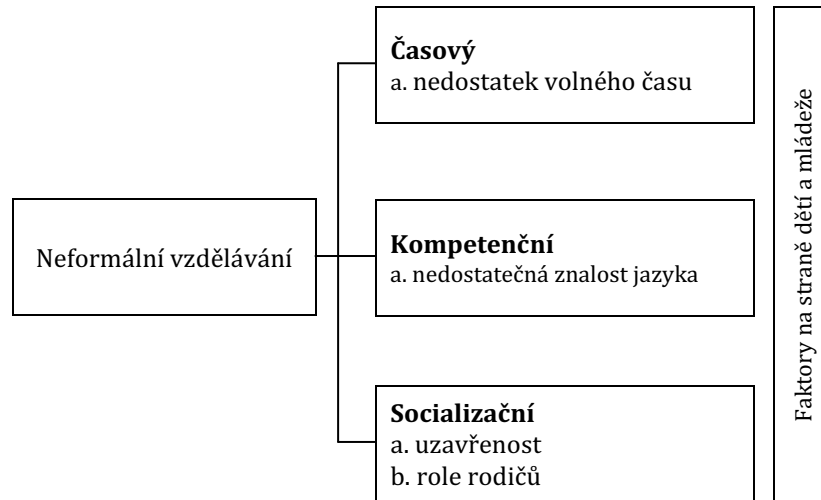
⁸⁰ Když je jedna z respondentek vídá na hřišti, jsou tam pouze party dětí a mladých lidí původem z Číny.

⁸¹ Vytíženost rodičů je patrně i hlavním důvodem, proč mnohé prvostupňové děti docházejí do školní družiny: tato instituce jim nabízí možnost vyzvednout si je až v pozdějších odpoledních hodinách. Vyjma výše zmíněného případu chlapce (který se však narodil v České republice) se ve družinách nikoli výjimečně stává, že čínské děti s ostatními nekomunikují, i když jim český jazyk nedělá výrazné problémy.

⁸² Z rozhovorů s touto mládeží vyplynulo, že by ráda docházela na taneční či hudební (v případě dívek, které ve vzorku převažovaly) či počítačové kroužky (v případě chlapce).

v neformálním vzdělávání v případě této mládeže nemůže ve větší míře rozvinout. Ve vztahu k čínské mládeži také nelze posoudit míru inkuzivity organizací, neboť indikátory se opírají o zkušenosti s jednotlivci.⁸³

Přehled faktorů zapojování dětí a mládeže z čínského minoritního prostředí do neformálního vzdělávání:

⁸³ Navíc v jejich případě není podle vyjádření organizací potřebný ani specifický přístup, ani pomoc při navazování sociálních vztahů s ostatními.

Poznatky z předvýzkumu a z realizovaného šetření mezi organizacemi a mládeží z cílových skupin lze shrnout takto:

5.1 Obecné závěry a doporučení

Hlavní zjištění

- ❑ **Míra zapojení cílových skupin do pravidelného neformálního vzdělávání nabízeného organizacemi, které se ně nespecializují, je u všech cílových skupin nízká,⁸⁴ a to z odlišných důvodů, než je tomu v případě zbytku populace.**
- ❑ **Hlavní faktor**, který působí na navštěvování neformálního vzdělávání ze strany dětí a mládeže z minoritního či sociálně vyloučeného prostředí, je podobný jako u dětí ostatních: **zájem vyplývající z rodinného prostředí**, které klade důraz na rozvoj dítěte.
- ❑ **Rodinné prostředí je klíčovým a společným faktorem pro všechny tři zkoumané cílové skupiny** (jako hypotézu lze položit, že je tomu tak i v případě ostatních dětí a mladých lidí z minoritního prostředí). Třebaže je nastavení tohoto faktoru výrazně odlišné, neboť v případě romské mládeže ze sociálně vyloučeného prostředí rodiny často nekladou přílišný důraz na či zcela opomíjejí vzdělanostní rozvoj svých dětí, na rozdíl od mnoha rodin původem z Vietnamu a Číny, v nichž je vzdělání dětí postaveno na první příčku priorit, z hlediska pravidelného neformálního vzdělávání jsou výsledky podobné, tj. nízká míra zapojení do neformálního vzdělávání. V případě mládeže z Vietnamu a Číny je formální vzdělávání postaveno natolik vysoko, že nemůže být splněn jeden ze základních předpokladů pro zapojení do vzdělávání neformálního, jímž je dostatek volného času. Prostor neformálního vzdělávání může ovlivnit tento faktor pouze zprostředkovaně.
- ❑ Na základě tohoto, na specifické cílové skupiny zaměřeného výzkumu lze formulovat obecnou hypotézu, že **významným faktorem na straně dětí a mládeže jiné státní příslušnosti je míra znalosti českého jazyka**. V převážné většině případů využívá nabídky neformálního vzdělávání ta část mládeže, která se dokáže dorozumět. V této oblasti u dětí společně působí zejména tři proměnné: a. **délka pobytu**, sahající od narození a vyrůstání v České republice, které je spojeno s hlídáním místními vychovatelkami a vychovateli, docházkou do mateřské školy či družiny, až po imigraci ve druhostupňovém věku; b. **blízkost prvního jazyka místnímu jazyku**, například ukrajinština či ruština stojí blíže českému jazyku než čínština; c. **intenzita osvojování jazyka**, tj. pohyb v uzavřeném či otevřeném sociálním prostředí, zájem či nezájem se jazyk učit. Na úrovni rodiny pak jde o obecnou míru ochoty vystupovat v nové zemi ve veřejném prostoru. I tomto případě může prostředí neformálního vzdělávání ovlivnit tento faktor pouze zprostředkovaně.

Doporučení

⁸⁴ Za měřítko pro toto konstatování byl vzat výzkum *Zdroje informací a kritéria při výběru volnočasových aktivit* (NIDM a FACTUM INVENIO 2008), který mj. zkoumal trávení volného času dětí a mladých lidí ve věku 6-15 let a bez zaměření na speciální skupinu populace. Podle jeho zjištění „velká většina (82 %) [zkoumaných dětí] pravidelně navštěvuje různé zájmové kroužky a kurzy alespoň jednou týdně. Děti, které zájmové kroužky vůbec nenavštěvují, je jen 12 %“.

- ❑ Z klasifikace faktorů, jak byla popsána výše, se v případě cílových skupin jako nejdůležitější *ve stávajícím nastavení*⁸⁵ *neformálního vzdělávání* ukázaly ty, které stojí na straně dětí a mládeže z minoritního prostředí, nikoli na straně organizací poskytujících pravidelné neformální vzdělávání: toto svědčí o systémové nepřítomnosti ideálu sociální inkluze v daném prostředí. **Mají-li se organizace jako střediska volného času či oddíly změnit v prostory sociální inkluze, jejich role musí projít hlubokou redefinicí, neboť v současné době tuto větev vzdělávání využívají ti, kteří do zapadají do jejich pravidel,**⁸⁶ tj. jsou motivovaní, mohou si činnost dovolit a jsou vybaveni jazykovou kompetencí. Zapojování mládeže, která se od těchto charakteristik odlišuje, předpokládá v první řadě koncepční řešení na celostátní úrovni a teprve následně *aktivní hledání* inkluzivních opatření a také adekvátní odborné a finanční zajištění organizací.
- ❑ Je-li cílem neformálního vzdělávání otevřenost všem, měl by, zejména ve vztahu ke střediskům volného času, vzniknout **koncepční dokument, který položí sociální inkluzi jako jeden z jejich obecných cílů.** Pokud vznikne, bude pro tento typ organizací znamenat nutnost posílení iniciativy ve směru práce s dětmi, které se k nim nedostávají, a spolupráce s dalšími institucemi (například v podobě pracovních skupin), které s těmito soubory dětí a mládeží pracují.
- ❑ Neformální vzdělávání je úzkým a nadstandardním výsekem sociální reality. **Jakékoli inkluzivní opatření ze strany organizací směrem k dětem a mládeži ze sociálně vyloučeného prostředí předpokládá součinnost s dalšími oblastmi,** tj. koordinovanou veřejnou politiku, ať již na úrovni obce, kraje či České republiky. Možnosti sektoru ponechanému sobě samému jsou omezené, například v oblasti práce s rodiči, a navíc vyžadují vysokou míru aktivity.
- ❑ Nelze dostatečně zdůraznit, že ve vztahu k sociální inkluzi je **velkou příležitostí neformálního vzdělávání, na rozdíl od formálního, jeho neodlučitelné spojení se zájmem.** Předpokladem pro využití této přednosti k navýšení zapojení mládeže z minoritního či sociálně vyloučeného prostředí je cílené informování a odpovídání na skladbu jejich preferencí.
- ❑ Neformální vzdělávání je v demokratickém společenství do značné míry autonomní sektor, jehož cíle nastavení lze zvnějšku legitimně určovat pouze v nemnoha oblastech a v různé míře v různých typech organizací: na jednu stranu lze postavit středisko volného času, je-li jeho zřizovatelem veřejná instituce, na druhou neziskové organizace. **Jednou z možností však je takové nastavení dotací, aby organizace, které se o ně ucházejí, přispívaly k vytváření inkluzivních prostorů.** Při poskytování dotací by měly být maximálně zvýhodněny ty projekty, které jsou ve vztahu k sociální inkluzi inovativní, tj. vymykají se převládajícím pokusům.

5.2 Děti a mládež z romského sociálně vyloučeného prostředí

Hlavní zjištění

- ❑ **Romské děti z rodin, které dbají na jejich rozvoj, docházejí na neformální vzdělávání, včetně toho, které nabízejí střediska volného času či jiné typy**

⁸⁵ Za stávajících podmínek je vztah děti-organizace poskytující neformální vzdělávání nastaven tak, že aktivita vychází od dětí, které se přihlásí a docházejí; sociální inkluze ovšem předpokládá aktivitu na straně organizací, tj. snahu o zapojování skupin, pro něž je to z různých důvodů obtížnější.

⁸⁶ Dodržování pravidel organizace bylo oslovenými shodně uváděno jako jediný požadavek pro jejich navštěvování, a to bez ohledu na prostředí, z něhož děti či mládež pocházejí.

organizací poskytujících neformální vzdělávání, přičemž nejvíce je zastoupen tanec a zpěv. S těmito dětmi není nutno pracovat specificky. Podle získaných poznatků však jde převážně o děti z rodin, které nežijí v sociálně vyloučeném prostředí.

- ❑ **Významnou část volného času velké části romské mládeže ze sociálně vyloučeného prostředí tvoří neorganizovaná a nestrukturovaná venkovní činnost, od prostého chození ven až po příležitostný sport s kamarádkami a kamarády.**
- ❑ **Výrazná většina romských dětí a ještě spíše mladých lidí ze sociálně vyloučeného prostředí pravidelné činnosti nenavštěvuje, nýbrž z organizací dochází pouze do nízkoprahových klubů či otevřených center, které jim skýtají možnost kdykoli přijít a odejít a jejichž služby nejsou zpoplatněny. V těchto prostorech tvoří většinu, což je – kromě nedostatku prostředků na straně dětí a mládeže – často dáno jak polohou těchto organizací, tj. blízkostí sociálně vyloučené lokality, tak i jejich zaměřením, kdy v blízkosti lokalit působí organizace, které se mj. z důvodu málo rozvinuté infrastruktury specializují a soustředí na služby pro jejich obyvatele. Navštěvování volnočasových aktivit ze strany romských dětí a mladých lidí ze sociálně vyloučeného prostředí závisí na nabídce, která je cílena přímo na ně.**
- ❑ **Ve vztahu k neformálnímu vzdělávání existují rozdíly v míře zapojení podle věku: děti do dvanácti let věku se účastní neformálního vzdělávání, ať již pravidelného či nepravidelného, více než mládež nad touto věkovou hranicí.**
- ❑ **U mnohých romských dětí a mladých lidí ze sociálně vyloučeného prostředí jako bariéra významně působí ekonomický faktor, ať již v podobě celkové chudoby rodiny, což jí znemožňuje neformální vzdělávání, které je nadstandardní službou, zaplatit, či v podobě neochoty rodičů dětem na tento typ činnosti přispět. Vyloučeny proto zůstávají zejména z aktivit, které vyžadují dodatečné náklady a vybavení nad rámec poskytovaný organizacemi, tj. například zakoupit si či z domova si přinést potřeby pro výtvarnou činnost.**
- ❑ **Faktorem, který působí na zjištěnou distribuci této cílové skupiny v různých typech organizací poskytujících neformální vzdělávání jsou také pocity, které prostředí nízkoprahových a otevřených klubů dětem a mládeži ze sociálně vyloučeného prostředí poskytuje: bezpečí, „bytí mezi svými“, vědomí „aktivit pro nás a pro ostatní“.⁸⁷**
- ❑ Jak na straně ne-specializovaných organizací, tak na straně mládeže působí v oblasti neformálního vzdělávání **faktor informovanosti**; její hladina je poměrně nízká.
- ❑ Střediska volného času mnohdy jsou organizacemi, v nichž převažují děti a mladí lidé z romského sociálně vyloučeného prostředí, vnímána jako prostory, které nejsou určeny pro jejich cílovou skupinu.

Doporučení

- ❑ Oslovené organizace se víceméně shodují, že **romské děti a mladé lidi ze sociálně vyloučeného a současně rodinně nepodnětného prostředí nejspíše přitáhnou** – mj. i kvůli nastavení jejich socializace – **činnosti, které se nevyznačují vysokou mírou**

⁸⁷ Toto se může opírat i o špatné zkušenosti s „ostatním prostředím“: viz například výzkum *Rovnost je cool!* (Člověk v tísni 2007), jehož tématem byl vztah studentek a studentů k vybraným skupinám obyvatelstva: 76 procent oslovených odpovědělo, že jejich vztah Romkám/Romům je spíše či velmi negativní.

organizovanosti, tj. pevně stanoveným programem, formalizovaným prostředím a pravidelností. Je-li ambicí neformálního vzdělávání poskytovaného středisky volného času otevřenost všem, jako jedna z možností se nabízí zřízení otevřeného klubu.

- ❑ K překonávání bariér lze na lokální úrovni doporučit **zvyšování zasíťování organizací poskytujících neformální vzdělávání**, minimálně v podobě výměny informací o existující nabídce a možnostech úlev.
- ❑ **Střediskům volného času se jako inkluzivní opatření nabízí propracovaná finanční politika**, zahrnující například možnost úplného odpuštění poplatku za kroužek či jeho rozložení do delšího časového období, systém slev, nižší cenu ve vybraných činnostech (například zřízení otevřeného klubu, jehož návštěva je zdarma), o něž je mezi romskou sociálně vyloučenou mládeží větší zájem.⁸⁸ **Další možností této oblasti je vyhledávání prostředků poskytovaných nadacemi či fondy**, například strukturálními v podobě Evropského sociálního fondu, **či realizace projektů zaměřených na sociální inkluzi**.

5.3 Děti a mládež z vietnamského minoritního prostředí

Hlavní zjištění

- ❑ **Hypotéza z předvýzkumu, že vietnamské děti a vietnamští mladí lidé do organizovaných volnočasových činností otevřených všem nedocházejí, se nepotvrdila. Míra jejich zapojování však je, ze specifických důvodů, nízká, třebaže nejvyšší ze tří vybraných cílových skupin. Jde o vzrůstající trend posledních přibližně pěti let.**
- ❑ Na základě poznatků získaných při polostrukturovaných rozhovorech lze říct, že **kategorie „děti a mladí lidé z Vietnamu“ je – podobně jako v případě jejich rodičů – rozrůzněná**, jak ve vztahu k neformálnímu, tak i k formálnímu vzdělávání.
- ❑ **Kromě nízkoprahových a otevřených klubů dochází tato cílová skupina do všech typů organizací nabízejících neformální vzdělávání**, tj. do družin, školních klubů, středisek volného času i sdružení a oddílů.
- ❑ **Paleta navštěvovaných aktivit je velmi pestrá a odpovídá rozvrstvení zájmů ostatních dětí a mladých lidí docházejících do organizovaných a pravidelných volnočasových aktivit.**
- ❑ **Podobně jako v případě dětí a mládeže ze sociálně vyloučeného prostředí, i zde hraje roli věk, neboť vyšší míra zapojení je příznačná pro prvostupňové děti**, z nichž mnohé se již narodily v České republice.
- ❑ **Význačným faktorem, působícím ve vztahu k neformálnímu vzdělávání protisměrně, je v případě mládeže původem z Vietnamu nedostatek času. Neformální vzdělávání stojí u nezanedbatelné části – až dvou pětin – této mládeže na residuálním místě.** Jednou z proměnných je intenzivní orientace na formální vzdělávání na základní či střední škole: **dosázení dobrých či vynikajících výsledků ve škole je tak silnou prioritou, že obsáhne mimoškolní čas této mládeže v řádu hodin.** Další proměnnou, která objektivní nedostatek času na neformální vzdělávání způsobuje, je pomoc rodičům, ať již s vedením domácnosti či v zaměstnání.

⁸⁸ Školským zařízením pro zájmové vzdělávání, pokud tak již nečiní, poskytuje příležitost vydat se tímto směrem *Vyhláška č. 74/2005 Sb. o zájmovém vzdělávání*.

- ❑ V celku mládeže s původem ve Vietnamu existuje **neopominutelná skupina, která se nezapojuje formálního vzdělávání, natož pak do neformálního**. Tento soubor mladých lidí v mnohých případech tvoří ti, kteří v České republice žijí bez rodičů a celkově náleží mezi chudší. **Tato skupina se převážně pohybuje v prostředí svých krajanek a krajanů**: zapojuje se na trhu práce či ve volném čase chodí do kaváren a heren.
- ❑ **Do volnočasových aktivit bez specifické cílové skupiny docházejí především děti a mladí lidé, kteří dobře či bezchybně ovládají český jazyk**, protože se části v České republice již narodili a/nebo se o ně staraly místní vychovatelky a vychovatelé a/nebo jej v průběhu pobytu zvládli. **Jazyková znalost je přitom předpokladem navštěvování neformálního vzdělávání, rodiče by dítě, které dobře neovládá jazyk, do příslušných aktivit neposlaly**; podle názorů několika respondentek a respondentů proto, že neztělesňují model „zapojení vyniknutím“.
- ❑ **Zájem navštěvovat pravidelné volnočasové aktivity vychází ze strany rodin a dětí, organizace se nemusí tuto cílovou skupinu specificky zaměřovat**, jak ve smyslu cíleného informování, tak i ve smyslu nastavení vzdělávacího programu či metodiky práce.
- ❑ **Pro mládež, která nabídky neformálního vzdělávání využívá, nepředstavuje bariéru zpoplatnění**, výzkum zaznamenal její zapojení do činností, které jsou spojeny s vyššími doprovodnými náklady, tj. například oddílový stolní tenis či tenis, obě směřující k vrcholové úrovni.
- ❑ **V cílových aktivitách tato cílová skupina nekamarádí pouze mezi sebou, ale i s ostatními, její vztahy jsou výrazně heterogenní**. Vztahy mezi ní a vedoucími jsou oboustranně považovány za bezproblémové.

Doporučení

- ❑ Podobně jako v případě předcházející cílové skupiny jsou i v tomto případě oblasti, které neformální vzdělávání nedokáže změnit, neboť závisejí na širších podmínkách: jde například o imigraci či vysokou preferenci formálního vzdělávání.
- ❑ **Vzhledem k důrazu, který mnozí rodiče kladou na formální vzdělávání, se pro vyšší míru zapojování dětí a mladých lidí původem z Vietnamu do neformálního vzdělávání jeví jako vhodná strategie jeho směřování k certifikaci**. Takto pojato, tj. pokud bude ve větší míře provázáno s uplatněním na trhu práce, jej lze nahlédnout jako investici do budoucnosti, což je právě onen moment, který by mohl přispět k rozhodnutí rodičů se zapojením svých dětí svolit.

5.4 Děti a mládež z čínského minoritního prostředí

Hlavní zjištění

- ❑ Závěry tohoto šetření potvrdily poznatky z předvýzkumu, tj. že **děti a mladí lidé původem z Číny v mimoškolním čase navštěvují neformální vzdělávání, které není zaměřeno speciálně na ně, jen ve zcela výjimečných případech**. Při výzkumu se tak potvrdila se vysoká míra uzavřenosti i neviditelnosti, připisovaná osobám této státní příslušnosti obecně.

- ❑ **Výjimkami z pozorované pravidelnosti jsou děti a mladí lidé z vyšších vrstev a z intelektuálně založených rodin.** Podle informací od oslovených organizací jde o motivované děti a mladé lidi s pravidelnou docházkou, dobrou znalostí českého či anglického jazyka; do organizací přicházejí na základě svého zájmu a není zapotřebí k nim přistupovat specificky.
- ❑ Na základě fragmentárních informací lze jako hypotézu položit, že zapojení do neformálního je pravděpodobnější v těch případech, kdy se dítě v České republice narodilo, ovládá český jazyk a navštěvovalo místní mateřskou školu.
- ❑ Za rozhodující faktor lze, podobně jako v předcházejících případech, považovat **rodinné prostředí**. Mnozí rodiče čínských dětí a mládeže intenzivně řídí život podle svých potřeb, mimoškolní čas nevyjímaje. Projevem jeho působení je **objektivní nedostatek mimoškolního času, který by mohl být využit na neformální vzdělávání**.
- ❑ **Jestliže mnozí rodiče původem z Vietnamu dbají, aby jejich děti vynikly v prostředí místního školství, pak pro velkou část rodičů z Číny je silnější prioritou, aby jejich děti znaly jazyk a kulturu země původu.** Vzdělání je pro ně podobně důležité, jeho náplň však spočívá v odlišné cestě, směřující ke krajanům a krajanům. **V Praze tak výrazná většina cílové skupiny vedle místní školy dochází po vyučování do soukromé čínské školy,** a to bez ohledu na své socio-ekonomické zázemí; vyučování zde trvá do pozdních odpoledních hodin, což – i kdyby zde nebylo podstatné rozhodnutí rodičů – znemožňuje jakékoli neformální vzdělávání.
- ❑ **Mládež, která v mimoškolním čase nedochází do další školy, pomáhá již od útlého věku rodičům s mladšími sourozenci, domácností či provozem živnosti;** také jí na neformální vzdělávání nezbyvá čas.
- ❑ Velká část čínské mládeže také nepokračuje ve studiu na střední škole, nýbrž se plně zapojuje na trhu práce.
- ❑ **Čas, který této mládeži zbývá pro ni samou, tráví doma, zejména u počítače, či mezi krajanami a krajanami.**
- ❑ **Ke klíčovým faktorům nízké participace v neformálním vzdělávání otevřeném všem náleží také v průměru velmi nízká úroveň znalosti českého jazyka,** spočívající v: nízkém nasazení při jeho osvojování; pohybu v prostředí, v němž je tento jazyk nepřítomný; imigraci ve vyšším věku; a zejména v prioritě rodičů, že děti by neměly zapomenout jejich jazyk.
- ❑ Vzato podle typů organizací, cílová mládež – byť zcela výjimečně – dochází do všech typů organizací s výjimkou nízkoprahových klubů, což souvisí se specifickým pojetím volného času.

Doporučení

- ❑ **Vzhledem ke stávající převažující vysoké míře sociální uzavřenosti této cílové skupiny je ve vztahu k neformálnímu vzdělávání obtížné cokoli konkrétního doporučit.** Pro větší míru zapojování jsou klíčovými předpoklady rodiče a patrně též děti, které se narodí v České republice a projdou jejími vzdělávacími institucemi: oba se však nacházejí mimo oblast neformálního vzdělávání.

Výzkum na téma "Multikulturalita v zájmovém a neformálním vzdělávání" byl zadán Národním institutem dětí a mládeže Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy jako součást individuálního projektu národního *Klíče pro život*, jehož cílem je trvalý a udržitelný rozvoj neformálního vzdělávání.

Jeho úkolem bylo identifikovat faktory ovlivňující zapojování dětí a mládeže z minoritního a sociálně vyloučeného prostředí ve věku 12-18 let do oblasti neformálního vzdělávání. Vybranými cílovými skupinami byla romská mládež žijící v sociálně vyloučeném prostředí a dále mládež původem z Vietnamu a Číny.

Výzkum byl realizován kvalitativními výzkumnými postupy ve třech oblastech České republiky, v každé se zaměřením na jinou vybranou cílovou skupinu. Jeho součástí byly předvýzkum, polostrukturované rozhovory se širokou paletou organizací poskytujících neformálních vzdělávání, od škol, přes střediska volného času, až po nízkoprahové kluby, a skupinové rozhovory s mládeží z cílových skupin.

Jeho hlavním závěrem je zjištění, že míra zapojení vybraných cílových skupin do pravidelného neformálního vzdělávání otevřeného všem není příliš vysoká. Na straně dětí a mladých lidí byly jako nejdůležitější faktory identifikovány socializace v rodině, jejímiž výrazy jsou nízká podpora vzdělávání dětí či naopak podpora tak vysoká, že ústí v nedostatek volného mimoškolního času, a jazyková kompetence. Na straně organizací pak, mají-li se změnit v inkluzivní prostory, potřeba obecné redefinice jejich role.